

V. A NYOLCVANAS ÉVEK: AKCELERÁCIÓ

1. Az elmúlt évtizedben új szakaszába lépett a romániai magyarság felszámolásának programja.⁶³ Bár a pártvezetés óvakodik attól, hogy az e kérdésben követett céljait (az ún. „homogenizáció” elvont és fukaron kommentált téziséen túl, amelyről alább még bővebben szólnunk) nyilvánosan is a magáénak vallja, arról viszont gondoskodik, hogy ezirányú propagandáját író, történész és publicista bértollnokai⁶⁴ saját víziójukként, sőt nemzeti evidenciaként (s mindenestre mint objektív társadalmi törvényszerűséget) kolportálják a rendelkezésükre bocsátott kommunikációs csatornákon. Az új szakaszban a nacionalizmus gyakorlata sokkal agresszívebbé, eszközeiben, módszereiben durvábbá, stílusában otrombábbá vált.⁶⁵ Korábban a hatalom egy-egy magyar vívmány (intézmény, jogszabály stb.) felszámolásának zajosabb helyeslését kimondottan nem kívánta, ha kellett vissza is fogta, cinikus módon a jogfosztást internacionalista, vagy éppen magyar sikernek próbálta beállítani (bár akkor is súlyt fektetett mérvadó román nacionalista körök cinkos, de diszkrét helyeslésére), a képmutatásnak ezt a valóságos rendszerét mára maga mögött hagyta. Ma már határozottan igényli a románosítási folyamat melletti nyílt kiállást, sőt az ilyen akciókban való tevőleges részvételt. Mindezek következménye-

ként nagymértékben felgyorsult a romániai magyarság – és általában a romániai nemzeti kisebbségek – anyagi és szellemi életfeltételeinek felszámolási folyamata, sokszorosára nőtt a hatalomnak és képviselőinek való kiszolgáltatottságuk. E fokozatos, de gyors változás-romlás magyarázatára többféle ok is kínálkozik.

a.) Van olyan nézet, mely szerint a vezetési stílusnak a Ceaușescu-kurzus alatt tapasztalható megváltozása, primitívebbé, agresszívebbé válása (a kisebbségellenes nacionalizmusnál általánosabb érvénnyel) a két vezér, Gheorghiu-Dej és Ceaușescu személyi, alkati különbségével magyarázható. Ne legyintsünk erre, mondván, hogy sokadrendű tényező. Totalitárius rendszerekben a diktátornak nem kell különösebb személyiségnek lennie ahhoz, hogy személyi jegye nyomot hagyjon az ország arculatán. Nem érdektelen hát esetünkben egy sommás összevetés.

Meglepő, hogy mester és inasa között úgyszólván nincs is más közös, mint politikájuk tartalma: az erőszak-szervezetekre támaszkodó totalitárius politikai hatalom doktrinája (eufemisztikus megnevezése: sztálinizmus, szektás dogmatizmus). Ezen kívül talán még az outsidernek a szellemi élettel, illetve ennek képviselőivel, az értelmiségiekkel szembeni averziója fedezhető fel mindkettőnél – de ez már nem egyforma intenzitással.

És miben térnek el egymástól?

Anélkül, hogy túlbecsülnénk Gheorghiu-Dej intellektusát és elméleti felkészültségét (nem valószínű, hogy aktivizálható elméleti ismeretei lényegesen túllépték volna *Az SZK(b)P története – rövid tanfolyam* c., valamint Sztalin: *A leninizmus alapjai* c. kötetek anyagát, beszédei mindig írődeákjai által megszerkesztett lapos szövegek monoton felolvasásából álltak), annyit el kell ismerni, hogy jelentős mozgalmi tapasztalattal és kifejtett politikusi érzéssel rendelkezett. A saját intencióinak legmegfelelőbb tanácsadókat gyűjtötte maga köré, és

tudott hallgatni a szavukra. Ennek köszönhetően alapvető módon szektás és dogmatikus sztalinista politikáját a napi politizálás gyakorlatában optimális taktikai rugalmasság jellemezte. Ha kellett, tudott lavírozni, demagóg, időleges engedményekkel időt nyerni. Mint politikust a szürkeség, és a politikai gyilkosságtól sem visszariadó józan, célratörő macchiavelizmus jellemezte.

A fülbántóan romlott, kültelki idiómát redukált szókinccsel és dadogón beszélő Ceaușescu sokáig kisebbrendűségi komplexus gyötörte, melyet ő erőszakossággal kompenzált. Azóta egykaptafára szerkesztett beszédeinek tapsorkános, szavalókórusos, megrendezett fogadtatása elhitette vele, hogy sikeres szónok. A görcs oldódott, de erőszakossága rögződött. És rögződött az emberekkel szembeni általános bizalmatlansága is, amelyet ugyanaz az önértékelési dilemma táplál. Ha Gheorghiu-Dej meghallgatta közvetlen munkatársai véleményét, és eléggé figyelembe is vette azokat, Ceaușescu eleve idegenkedik az ilyen munkamódszertől. Az örökölt régi gárda minden tagjában – nem minden ok nélkül – potenciális riválisát látta. De még a régi garnitúra gazdasági és egyéb szakértői is irritálták. Néhány év leforgása alatt leszámolt a régi garnitúrának mind e vezetői, mind a szakértői gárdájával, a peremre szorította őket s helyükbe családtagjaival és egyéb lakájlelkű funkcionáriusokkal töltötte fel az apparátust. Ennek során a kontraszelekció azon alaptörvénye érvényesült, hogy a főnöknél senki sem lehet okosabb. A környezetétől elvárt és rendszeresen túlteljesített hódolat fejlesztette nagyra elhivatottságának tévhitét, önhittségét, megszállottságát. Ez volt tápláló feltétele egyre gátlástalanabb voluntarizmusának, beteges nagyzási hóbortjának, amely az országot gazdasági-, társadalmi-, erkölcsi romhalmazzá változtatta.

Az ilyen jellegű garnitúra-csere, s nyomában a vezér elszabadult voluntarizmusa, természetesen általában is

rányomta bélyegét a rendszer kisebbségelnymó, nacionalista politikai gyakorlatára. Ezt még megtette az a körülmény, hogy a fennebb jelzett nagyarányú kádercsere következtében szinte teljesen kiveszett a hatáskörrel rendelkező vezetők közül az az aktivista-típus, amelynek a nemzeti-nemzetiségi-kisebbségi kérdés jelentkezéséről még volt bizonyos tapasztalata, és még az idevágó marxista-leninista elméletről is tudott valamit, még ha csak megkövesedett dogmákat is. A régi gárda gyakorlatában a nemzetiségi politika terén is tapasztalható volt, legalábbis a taktikázás szintjén egy korlátolt realitás-érzék. Ezzel szemben az új embereket műveltségük és nagyobb fokú inkompetenciájuk és az ebből fakadó érzéketlenség, türelmetlenség, tapintatlanság jellemzi. A helyzetet súlyosbítja, hogy a központi apparátust (melynek nagymértékben megnőtt a súlya), túlnyomórészt színromán, regáti területről rekrutált funkcionáriusokkal töltötték fel, akik a kisebbségek létezéséről, nemzetiségek együttéléséről reális, élményszerű tapasztalattal nem rendelkeztek, akik a nem-románokban a jobbik esetben valamiféle egzotikumot látnak.

Így vont változást maga után a főtitkári stafétaváltás a nemzeti kérdés kezelésének stílusában, de nem a lényegében. A Gheorghiu-Dej, illetve a Ceaușescu nevével jelölt két korszak között a nagy-román nacionalista törekvések terén elvi különbség nincs és nem volt.

b.) Amikor 1977-től (Jelentés, Király- és Takács-dokumentumok és a folytatás) a romániai nemzeti kisebbségek helyzete európai botránnyá dagadt, a román kormányzat a vádakat kereken visszautasította, és heves ellenpropagandába kezdett. Akkoriban a nyugati sajtó egy részében tucatnyi cikk és számolatlan híryanag bizonygatta az „együttélő nemzetiségek” alkotmánybiztosította jogait és „testvéri egységét” a román nemzettel. Különböző alkalmakkal külföldi látogatókat kísérték végig a Székelyföldön és Erdély más magyarok

lakta városaiban (egy alkalommal egy magyar származású amerikai honatyát is), mutogatván ott nekik sok szép nemzetiségi patyomkin-vívmányt.⁶⁶ A feltárt tények világánál azonban ez a propaganda hatástalannak bizonyult.

Kétségtelen: a rezsím elszántan ragaszkodott eredeti beolvasztási tervének töretlen folytatásához. Még az elemi politikusi logika diktálta időleges jellegű taktikai engedményekre sem volt hajlandó. Ezért készítette propaganda-kampányának sikertelensége arra, hogy a támadva-védekezés módszeréhez folyamodjon. Fokozta a repressziók és jogfosztások iramát, és minden kritikát belügyeibe való beavatkozásnak minősítve utasított vissza. Úgy tűnik tehát, hogy a nacionalizmus lepleződése paradox módon annak felfokozását váltotta ki. Ez csak annyiban igaz, hogy Bukarest elnemzetietlenítő, magyarelles politikáját, ameddig csak tehetette, a testvériség, az internacionalizmus frázisaival leplezte, illetve igyekezett elleplezni. Amikor azonban nacionalista üzelmei közismertté váltak, a vádak magyár irredenta körök rágalmainak állította be, és ettől kezdve támadva védekezett, Románia területi integritásának veszélyeztetőiről kezdett cikkezni, és ez az ellenpropaganda fokozatosan általános magyargyalázássá fajult, egyre népesebb román körökben szítva fel a hamu alatt már-már kihunytnak vélt magyargyűlöletet. És ez valóban súlyos következményekkel járt.

A jelenségnek ezzel az aspektusával a továbbiakban részletesebben foglalkozunk. Itt azt kell hangsúlyozni, hogy a kisebbségi jogok felszámolására irányuló állampolitikai gyakorlat enélkül is szükségszerűen folytatódott, sőt felgyorsult volna. A román nacionalizmus nyugati kritikája mint külső excitáns csak a hangos uszítás reflexét váltotta ki, amely addig nem volt jellemzője ennek a gyakorlatnak, és amely ettől kezdve baljós kiegészítőként járult hozzá a folyamat további elfajulásához.

c) Végül említsük meg azt, ami a legkézenfekvőbb magyarázatnak kínálkozik. A nacionalista izgatással kísért nyílt és agresszív likvidálási akciók akkor váltották fel a csendes likvidálás korábbi gyakorlatát, amikor rohamosan romlani kezdett az ország gazdasági helyzete, a tömegek életszínvonala, és az ennek következtében jelentkező növekvő elégedetlenség belső társadalmi feszültségekkel fenyegetett. Ilyen válsághelyzetben minden reakciós hatalom természetes reflexe a bűnbakkeresés, az ellene irányuló kritikának, indulatoknak elhárítása, más irányba terelése. Nem fér kétség hozzá, hogy Romániában a magyarok ellen irányuló nacionalista demagógiának van ilyen funkciója, hogy a mélyülő válság körülményei között a hatalom a *divide et impera* elve szerint a nacionalista demagógiával tudatosan manipulál. Ám ez is csak kiegészítő motívum, bármennyire fontos is.

*

A folyamat felgyorsulásához, eldurulásához tehát hozzájárulhattak olyan külsődleges, akcidentális tényezők, mint a nemzetközi nyilvánosság kihívása, vagy a politikai apparátus vezető és végrehajtó kádereinek kicserélődése, minőségi leromlása. Kétségtelenül fontos szerepet töltött be a növekvő elégedetlenség demagóg módszerekkel való kisiklásának szándéka, ám – ismételjük – ez a tendencia akkor is szükségszerűen érvényesült volna, ha az említett körülmények netán elmaradtak volna, mert a folyamat alapvető meghatározója magának a nacionalizmusnak a belső lényegi természete.

Ahogy az 1923. évi „liberális” alkotmánynak az egységes és oszthatatlan *nemzetállam*-programját deklaráló alaptételében csírájában már benne volt, és a soknemzetiségű Romániában szükségszerűen e tételből fejlődött ki a fasiszta „etnokrata” állam román kizárólagosságot követelő eszméje (a politikai gyakorlatban ez a kisebbségek adminisztratív korlátozásának kezdeti sza-

kaszától a fasiszta terror által való fizikai fenyegetettségig, a zsidó lakosság esetében 1941–43 között a több mint 300 ezer áldozatot követelő népirtásig vezetett),⁶⁷ úgy foglalja magában lényegében ugyanazt a kibontakozási folyamatot az a pillanat, amikor a soknemzetiségű Románia kommunista párt- és államvezetése, valamikor 1946 után az egységes és oszthatatlan nemzetállam elvét felvállalta. Mert – ismételjük –, soknemzetiségű államban az az elv nem a létező helyzetet szentesíti, hanem egy, a fennálló nemzetiségi viszonyokat tagadó programot involvál: a kisebbségek valamilyen módon való likvidálásának (beolvasztás, elűzetés, kiirtás) programját.

Ilyen program „békés” eszközökkel csak úgy volna megvalósítható, ha az áldozatnak szánt nemzeti kisebbségek vagy önként feladják önmagukat, nyelvüket, kultúrájukat, vagy testületileg a kivándorlás útját választják.

A beolvadás gondolata, legalábbis az ország három legnépesebb kisebbsége számára (magyarok, németek, zsidók) elfogadhatatlannak bizonyult. A zsidók és németek jelentős tömegei, szorongatottságukban, anyanemzetük államának hathatós segítségével kisebbik rosszként az expatriálás útját választották. A kétmilliónyi magyarság számára ez az út nem járható. Ez a kisebbség ma Romániában minden intézményétől megfosztott, mindenféle szervezeti formát nélkülöző amorf tömegként egzisztál. Egyetlen formailag intakt intézményként egyházai, a hatalom gyanakvó felügyelete és korrumpáló hatása alatt senyvednek. A román államnacionalizmus fokozódó nyomásával szemben ez a szervezkedéstől eltiltott, szétzilált tömeg egy spontán és eléggé képlékeny, olykor már-már egyenesen maranuszi jellegű és mégis érzékelhető passzív rezisztenciával válaszol. Erősíti ily ellentmondásos helytállásában, anyanemzete államának, a romániai viszonyokhoz képest csábító szomszédsága, az onnan származó, a vámhatáron vadászott

s ezért egyre ritkuló szellemi termékek, az onnan sugárzott rádió és televízió közvetítette nemzeti kultúrának, az ország (országa) anyagi és szellemi kultúrájának mind számára meghitt otthonossága, mind értékesebb volta azzal szemben, amit rá akarnak oktrojálni. Spontán ellenállása megtörésére a többségi nacionalizmus az államgépezet hatékony mechanizmusa biztosította fölénytel fokozza és variálja az elnyomást. E szembenállás hatalom és áldozatai között óhatatlanul konfliktust hordoz, sőt már ki is érlelte azt. Ám egy sajátos áttétellel államok – két „szocialista testvérország” közötti konfliktus körvonalait ölti.

Az áttételezés útja ismert: minthogy ilyen szembenállásoknak, ellentéteknek és okainak nyilvános megnevezése Romániában tilos és üldözendő, ezek Románián kívül artikulálódtak. (Először magyarországi szamizdat kiadványokban és a nyugati magyar emigráns sajtóban, melyeknek magyarországi és romániai népszerűsítéséről a nyugati rádióállomások – SZER, BBC, Deutsche Welle, Amerika Hangja – magyar adásai gondoskodtak.) Mindezeknek, valamint az erdélyi látogatásokról hazatérő magyarországiak beszámolóinak hatása alatt vált Magyarországon a romániai magyarság sorsáért való aggodás egyre jelentősebb közvéleményt alakító tényezővé. Ennek a közvéleménynek a növekvő nyomása alatt a magyarországi kormányzat végülis rákényszerült arra a lépésre, amelytől oly hosszú időn át tartózkodott: elvi alapon nyilvánosan is kiállt a romániai magyarság ügye mellett.⁶⁸ Az eset ékes bizonyítéka kisebbség és anyaország közötti szerves kapcsolatnak, pontosabban annak, hogy a Romániában élő magyarság szerves, elválaszthatatlan alkotó része a magyar nemzetnek. Ez persze evidencia, de olyan evidencia, amit a hivatalos román álláspont körömszakadtáig tagad. (Odáig menően, hogy a „magyar” köznévknek a román nyelvben élő két szinonimájának sajátos módon követ-

kezetes használatával is a különbözőség, a nem-azonosság képzetét sugallja: magyarországi, vagy „magyar magyar” = ungur; romániai magyar = maghiar.)

A következőkben az utóbbi évek idáig vezető folyamatát, annak sajátos aspektusait tekintjük át.

2. Amint látni fogjuk a folyamat konkrét alakulását, változásait, eseményeit, valóban nagymértékben befolyásolták, színezték, esetenként meghatározták az előbb sorra vett tényezők (a belső válság, a nemzetközi nyilvánosság, a vezető garnitúra primitizmusa). Ezek a tényezők bizonyos szempontból korántsem lényegtelenek, mégis a román államnacionalizmus lényegéhez képest, amelyet a folyamat alapvetően meghatározó tényezőjének tekintünk, az előbbieket csupán járulékos, vagy közvetítő szerepet töltenek be. Ezért indokolt mindenekelőtt azt bemutatni, hogy a román államnacionalizmusnak ez a belső mozgatója miben konkrétizálódik a Ceaușescu-féle Romániában.

A cél változatlanul az 1923-as alkotmány első cikkelyében foglalt program megvalósítása: az ország valószínű soknemzetiségű jellegének a megszüntetése. És a hetvenes évekre megintcsak ott tartanak, ahová egyszer már a harmincas évek derekán eljutottak: a soron lévő célkitűzéseik eléréséhez egyre kendőzetlenebb kényszerítő eszközök alkalmazására van szükség. Lényeges különbség viszont a négy évtizeddel korábbi helyzethez képest a kisebbség szinte teljes kiszolgáltatottsága az abszolút totalitárius rendszerrel szemben.

Ebben az időben a pártpropaganda új, eufemisztikus (kinyomtatható) terminust kreált a soronlévőnek tekintett „végső megoldás” jelölésére: homogenizálás.⁶⁹ A kifejezést Ceaușescu használta először;⁷⁰ az 1972 nyarán megtartott országos pártkonferencia elé terjesztett jelentésének a szocialista nemzet kérdésével foglalkozó fejezetében pedig már mint követelmény bukkan föl. Idézzük a szóbanforgó bekezdést. A bu-

karesti pártzsargon bükkfanyelvén szól, de nem azért tanulságos.

„Tekintettel arra, hogy Romániában vannak együtt-élő nemzetiségek, nyilvánvaló, hogy a szocialista nemzet fejlődésének feltételei között hosszú időn át megmaradnak a nemzetiségek sajátos vonásai is. De ugyanakkor figyelembe kell vegyük a közeledés létező történelmi folyamatát, amely a jövőben még inkább kihangsúlyozódik. Ezzel kapcsolatban szüntelenül szem előtt kell tartanunk annak szükségességét, hogy rendületlenül tevékenykedjünk minden dolgozó teljes jogegyenlőségének biztosításáért, nemzetiségre való tekintet nélkül, hogy az egységes kommunista rendszer felépítésének útján megvalósuljon mind szociális, mind nemzeti jegyeit illetően a társadalom egyre teljesebb homogenizálódása.”⁷¹

Könnyű dolog volna a szegényes gondolat valóságtól elszakadt voluntarizmusát kimutatni, de nem ez az érdekes, hanem az, hogy ezt egy politikai hatalom etnocid programja „szalonképes” megnevezésére ötlötte ki. Amit benne kimond és amit elhallgat, de kimutathatóan belegondol – az szándékairól, törekvéseiről árulkodik. Ezért nem steril spekuláció, ha egy bekezdésnyi, figyelmesebb pillantásra méltatjuk. A következő tíz év politikai gyakorlatának tükrében mutatkozik meg igazán: ez a szöveg úgy tartalmazza (mert tartalmazza!) a – voluntarista – lényegét, hogy közben eltereli róla a figyelmet. Első mondata mintha azt jelentené ki, hogy a nemzetiségek még hosszú időn át megmaradnak, holott csupán bizonyos (egy) sajátos vonásokról állít ilyesmit. A „sajátos vonásai” bővítménnyel ellátott mondat főnákja tehát (amit ugyanis nem mutat meg) az lesz, hogy a nemzetiségeknek mint entitásoknak – ellentétben a román szocialista nemzettel – Ceaușescu nem szán tartós fennmaradást Romániában. E következtetés indokoltságát az is alátámasztja, hogy a kifogásolt ho-

mályos szövegből nem derül ki, hogy nemzetiségek olyan *lényegi* sajátos vonását, mint az anyanyelv, Ceaușescu a tartósak közé számítja-e. Mert sajátosság lehet olyan folklorisztikus egzotikum is, amely túlélhet egy nyelvváltást és tartósan beépül egy másik nemzeti kultúrába. A következő mondat kulcsszava a közeledés (amelynek felgyorsulását is bejelenti) először azzal téveszt meg, hogy a jóhiszemű olvasónak népek, kultúrák *kölcsönös* egymáshoz közeledését sugallja, a megfelelő politikai gyakorlat végrehajtói viszont ezen kizárólag a kisebbségeknek a többség felé való mozgását értik és szorgalmazzák, mégpedig – és ez a második megtévesztő mozzanat – sokkal messzebbmenő konzekvenciákkal, mint ezt a közeledés-kulcsszó sugallja, melyről a politikai gyakorlat világánál kiderül, hogy tulajdonképpen eufemisztikus szinonimája a beolvasztásnak. A bekezdés harmadik mondata a pártfrazéológia semmire sem kötelező, fárasztó szövegébe ágyazva már csupán a homogenizáció terminusát adja meg. Ettől kezdve Romániában a kisebbségek erőszakos asszimilációjának, elnemzetietlenítésének gyakorlatát ezzel a semleges műszóval jelölik, hogy egyben el is takarják vele a jelölt fogalom botrányos lényegét, ahhoz hasonlóan, ahogy a nácik a népirtást ugyanilyen meggondolásból Endlösungnek, végső megoldásnak nevezték.

A homogenizálás elsődlegesen program. Kitűzött politikai cél, és a cél elérését szolgáló határidőkre lebontott részletes munkaterv. Nyilvánosság elé tárható koherens elmélete, ideológiája nem is volt várható, legfeljebb ideologikus-teoretikus törmelékek az éppen soron levő lépés igazolására, melyek rendszerint összeegyeztethetetlenek voltak mind az előző, mind a rákövetkező lépések hasonló célú magyarázataival.

A jelek szerint a nyolcvanas évek eleje korszakzáró, tehát új korszakot nyitó határkönek számított a homogenizálás voluntarista programozásában. Erről tanúsko-

dik egyebek között az uzuális terminológiában bekövetkezett változás, az ugyanis, hogy ekkorra kikopik a hivatalos használatból az „együttélő nemzetiség” 1945 óta használatos terminusa.⁷² Marad az „egységes román szocialista nemzet” kifejezés egy olyan keret jelölésére, amely – ezt ismételten szövegszerűen is megfogalmazzák – az ország egész lakosságát magába foglalja.

Ha viszont az eddig „együttélő” (magyar, német, stb.) nemzetiség” immár (adminisztratív) betagolódott az egységes román szocialista nemzetbe, akkor többé nem tagadható meg tőle „nemzeti nyelvének” (ti. a román nyelvnek) a sajátjaként való birtokbavétele. Amiként annak sincs értelme többé, hogy a román nemzet e csoportjait továbbra is más idiómák válasszák el „nemzete” egészétől. Kétségtelenül, ez az okoskodás amilyen abszurd (azzal, ahogy semmibe veszi, ahogy megerősokolja a történelmi – társadalmi valóságot), olyan logikus is egyben (mint adminisztratív feladat egy totalitárius jellegű államgépezet számára). Minthogy pedig az agresszor mindenféle manipulációs eszköz és végsősoron erőszak szervezet birtokában levő hatalom, az áldozat pedig emberöltő óta tartó bomlasztás eredményeként szétzilált, elkínzott, szervezetlen, amorf tömeg, rövid távon igen kevés az esélye az eredményes ellenállásnak. Ezt a kiszolgáltatottságot a sima, csendes ügyintézésben érdekelt hatalom fel is nagyította, kedvét szegendő minden ellenállási gondolatnak. Ennek, s a suba alatti preszsiók különböző változatainak van is eredménye: a gyengébb jelleműek, a műveletlenebbek, az idegenbe sodródottak között – ezek természetesen merőben különböző kategóriák, közös vonásuk csak annyi, hogy más-más okból a külső nyomással szemben kiszolgáltatottabbak – sok az önfeladó renegát. (Ezek befogadása az új közösségbe tele van konfliktusokkal és frusztrációkkal. Román társaságban nem fogadják be őket igazán, a kapcsolatok formálisak maradnak. Kirekesztettségüket

annak reményében viselik, hogy gyermekeik már nem fognak a bizalmatlanság falába ütközni.)

Ezek a csoportok azonban csak lemorzsolódó peremét képezik a kétmillió kisebbségi nemzettestnek. Frontális áttörést a nyelvváltás, a renegálás terén eddig még nem tudott kicsikarni a kormányzat. Következésképpen a kényszerítés egyre durvább eszközeihez folyamodik, ami a veszélyeztetettek passzív – „ahogy lehet” – ellenállását erősíti, s ennek külföldi visszhangjaként 1977-től a Romániában készülõ szellemi etnocidium leleplezését. Bukarest támadva védekező válasza az a sajtó- és propaganda-kiadvány kampány volt (fõként 1982-tõl), melyben – megmutatva ideológiai fogafehérlését – a román nacionalizmus magyarelles tömeghangulatot gerjesztett az országban. A nyolcvanas évek magyarelles politikai hadműveletei már ebben a megmérgezett légkörben folynak. Ezért válik szükségessé a gyakorlat ismertetése elõtt e propaganda kampány bemutatása.

3. Elõbb azonban röviden a hatvanas évekre visszanyúló elõzményrõl, amely nélkül csonka lenne a kép. Az a historiográfiai iskola vagy törekvés, amely a román nacionalizmus XX. századi aspirációit a történelemmel kívánta igazolni és megalapozni, a hatvanas években vált újra uralkodóvá, majd kizárólagossá az irányított román tudományos életben. E történészek foglalatosságának egyik központi témája Erdély múltja volt. Ezt az erdélyi múltat kizárólagosan román történelemnek mutatják be, melynek lapjain a nem-románok vagy a román õslakosság létét fenyegetõ veszedelmes, de mégis legyõzött betolakodóként jelennek meg, vagy pedig mint e meghíusult hódítási kísérletek hordaléka, amolyan segédnépi státuszban megrekedt, befogadott idegneként. E prekonceptió sugalmazása szerint szükségszerûen kiiktatták, illetve jelentéktelenné csökkentették Erdély történelmének magyar vonulatát, amely viszont

a magyar nemzet történetének kapitális és integrális része (A magyar történészek a román historiográfia ilyen törekvését joggal ítélték saját nemzeti múltjuk súlyos megcsonkítására irányuló kísérletnek. Nyilván ez készítette őket az 1986 őszén megjelent háromkötetes Erdély története c. mű megírására.)

Még mindig az előzményekhez tartozik, hogy e román historiográfiai törekvésekkel összhangban az általános – és középiskolai történelem tankönyvekben a hetvenes évek során fokozatosan visszakerültek azok a két háború közötti időszakból már ismerős tételek, melyeknek alapján a megfelelő eligazításban részesülő szaktanár a magyarokat barbár ősellenségnek festheti le. (A békés civilizációt teremtő őslakos román nép nemzeti létéért folytatott évezredek harca Árpád hun hordái és utódai, a kizsákmányoló grófok és nemesek, a román falvakat gyújtogató, kardélre hányó Kossuth-honvédek, a román parasztokra sortüzet nyitó kakastollas csendőrök, végül Horthy „fasisztái” ellen, akik észak-erdélyi román falvakban rendeztek vérfürdőket 1940–44 között. E beállításban a magyar ezer éven át azonosult a barbár, fosztogató, a román népet létében fenyegető őssrosszal. A fasiszmust is a vereséget szenvedő, revánusra éhes magyar imperializmus találta ki 1919 után, Horthy darutollas különítményei képében. Ők voltak a minta Európa olasz és német új barbárjai számára.) E koncepció világánál válik érthetővé a román tanügyminisztérium direktívája, miszerint a nemzeti történelmet csak román nemzetiségi tanár taníthatja. E lélekmérgezésnek még külön perverzciója, hogy a romániai magyar iskolások is vizsgaanyagként kell hogy megtanulják: ők ilyen gyilkos és fosztogató, az európai civilizációt ezer év óta fenyegető ázsiai hordák, egy eredendő fasiszta nép származékai.

Igaz, hogy az ilyen kötelező tananyag a normális – sokkal több és főként másféle szálakból fonódó –,

mindennapi életben rendszerint betokosodik. Amíg föl nem fakasztják, nem fertőz. Ám aktivizálásáról már a hetvenes évektől gondoskodott a román időszak és napisajtó. A nacionalizmusban hangadó, legagresszívebb bukaresti hetilapok⁷³ példányszáma rövid idő alatt megháromszorozódott.

Miután a napi- és időszaki sajtó főként publicisztikai közleményei a témát kellően becserkésztek, 1982-től kezdve a könyvkiadás nehéztüzérsége lépett a színre. Azóta több-tucatnyi szerző a legkülönbözőbb műfajban (pamflet verskötet, kulcsregény, történelmi tanulmány, válogatott dokumentumok megfelelően kommentált gyűjteménye) vaskos vagy karcsú kötetekben uszít a magyarok ellen.⁷⁴ Ezeket az írásokat az irányított könyvkiadás rekord idő alatt és százezres példányszámban dobta a piacra, miközben román szerzők értékes művei a papírhiány miatt nagy késésekkel és mélyen a szükséglet alatti példányszámban vagy éppen egyáltalán nem jelenhettek meg. A magyarelles kampány könyveit a sajtó ugyancsak kampányszerűen, szerzői interjúk, kerekasztal-beszélgetések formájában reklámozta⁷⁵ olyan sikerrel, hogy piacra dobásuk után néhány héttel már csak pult alól lehetett beszerezni a fertőző, ritka csemegét.

E könyveknek az addig használt sablonoktól eltérő, azokat túllicitaló hangvétele, formulái, tézisei, nem különben megjelenésük előzetes beharangozása, apologetikus fogadtatásuk megszervezése és későbbi kitartó kolportálásuk a tömegkommunikáció minden lehetséges csatornáján nyilvánvalóan igazolja, hogy a diktátornak és klánjának akaratából, tehát belső párthatározat alapján jelentek meg. Másként ugyanis egyszerűen nem jelenhettek volna meg.

Kétségtelen, hogy a romániai magyar mind közül Ion Lăncrănjan pamfletjét olvasta a legnagyobb megdöbbenéssel.^{75a} Nyilván azért, mert ami a korábbi hasonló

publikációkban inkább csak a sorok közül volt kiolvasható – az előítéletes gyűlölködés fűtötte sok ellenséges indulat és szándék – itt fenyegetően nyílt és egyértelmű megfogalmazásban olvasható. Az utána következő kiadványok ismeretében azonban azt is megállapíthatjuk, hogy Lăncrănjan írása nem csupán időbeli elsőbbségével tűnik ki. Bár műformáját tekintve aligha minősíthető többnek közepes publicisztikánál, mégis, olyan inkoherensen amilyen, kinyilatkoztatásokkal pótolva a hiányzó argumentumokat, önellentmondásokba bonyolódva – ez az írás a mai román nacionalizmus eszmetára enciklopédikus összefoglalásának tekinthető. Oly annyira, hogy a későbbi kiadványok szerzőinek tudományából már alig futja többre Lăncrănjan téziseinek bőbeszédű variálásánál.

Alább a mai román nacionalista ideológia románság illetve magyarság képét Lăncrănjan szövegére támaszkodva foglaljuk össze. Lăncrănjan ugyanis az alaptételekből szükségszerűen következő olyan implikációkat is kimond, amelyek más szerzőknél homályban maradnak.

A mai román nacionalista ideológia románság-képének alaptétele a dáko–román kontinuitás tétele, időbeli elsőbbségük a *mai Románia egész területén*, ahol öröktől fogva laktak. Ez az időbeli, történelmi elsőbbség Lăncrănjan és nagyon sok ideológus társa szemében kiegészül a románság, a román ember civilizatórikus, kulturális, intellektuális, erkölcsi, antropológiai stb. különbségével (vagyis: felsőbbrendűségével!) mindenféle jövevénnyel, kiváltképpen a magyarokkal szemben, kiket nagylelkű vendégszeretettel ősi földjükre befogadtak. A románnak e minden tekintetben való elsőbbségéből pedig logikai szükségszerűséggel az következik – ezt a legtöbb szerző körülírás, utalás, áttételes forma segítségével érteti meg olvasójával, Lăncrănjan viszont expliciten kimondja –, hogy saját országához több joga

van mint a jövevényeknek. (Más szóval előjogok, privilégiumok illetik meg, mégpedig – merjük kimondani, mert a rasszista szemléletből organikusan következik, származásbeli felsőbbrendűsége okán.)

A magyar Sztyeppe hordaként jelent meg a román nép életében, csóvával és szablyával, gyújtogatva és gyilkolva. Amikor a békés és szelíd román nép befogadta, megosztva vele hajlékát, kenyerét, kultúráját, hálátlan-sággal fizetett, orvul támadott rá, leigázta. Aztán eljött az igazság napja, és a szétvert magyar hadak szűkülve szorultak vissza a pusztába. (*Tárgyszerűbben*: 1919 nyara, a Magyar Tanácsköztársaság bukása, a Magyar Vöröshadsereg széthullása, a román királyi hadsereg bevonulása Magyarországra, Budapest román megszállása.) De már akkor a bosszúra készültek, amikor pedig Románia a fasizmusnak kiszolgáltatva magára maradt 1940 őszén Hitler Horthy kezére adta Észak-Erdélyt, ahol a bevonuló magyar katonák vérfürdőt rendeztek. Embereket lőttek agyon, akasztottak, kibeleztek, csonkítottak, házakat és templomokat gyújtottak fel, szuronnal vágták ki a terhes asszonyok hasából a magzatot, csecsszopókat tűztek szurony hegyre... és így tovább (e felsorolás szó szerinti ismétlésével találkozunk a később megjelent kötetekben csakúgy, mint azok sajtóbeli ismertetéseiben, és más hasonló témájú publicisztikában).

Lăncrănjannál még csak oldalak, rövidesen már jegyzet-apparátussal tudományosított fókuszú kötetek taglalják a Horthy-korszak románüldözéseit és atrocitásait. Akiknek olvasni fáradtságos, azoknak meg is mutatják a háborús évek fotoarchívum anyagából a lakhelyéről elűzött román vagonlakókat, a megbecstelenített, raktárnak használt székelyföldi román templomokat, a kihantolt sármási tömegsírt, sőt – a magyarok barbarizmusa, a román nép mártíriuma dokumentumaiként –

auschwitz-i és birkenau-i hullahegyeket is, (lásd például az 54. számú jegyzet 2., 6. és 7. címét).

Valóban, a Magyarországhoz csatolt Észak-Erdély román lakossága számára, amiként a fasiszta Romániában rekedt félmilliónyi magyarság számára is, az a négy év a kisebbségi elnyomás, megaláztatás és szenvedés, a kiszolgáltatottság és létbizonytalanság különösen súlyos időszaka volt. Előfordultak bosszú sugallta elhurcolások, gyűjtogatások, gyilkosságok, sőt szörnyű tömegmészárlások is. Elkövetőik katona vagy civil fasiszták és lumpen-elemek voltak. A szörnyű tettekért sem a kölcsönösségre, a visszafizetésre való hivatkozó elkövetői nem számíthatnak felmentésre az utókortól, sem az a barbár rendszer, amely kinevelte és felhasználta őket. Csakhogy az a világ sem csupán ennyiből állt. Ha volna aki megkeresse és megkérdezze őket, Észak-Erdély falvaiban és városaiban még ma is százával találna románokat, akik azon nehéz időkben emberségből jelesre vizsgázó magyarokról tennének tanúságot, munkásokról és parasztokról, polgárokról és papokról, polgármesterekről és alispánokról és magyar katonákról, tisztesekekről, tisztokról és főtisztokról (a nagybaconi Nagy Vilmosok, a Reviczky Imrék fajtájából.) Az említett művek szerzőit azonban nem a bonyolult, sokrétű valóság érdekli, együtt a lesújtó és felemelő aspektusokkal, hanem az események szövevényéből kiemelve és csokorbakötve az, ami alkalmas a lélekmérgezésre. Például az atrocitások. De azok sem mint meztelen tény- és eseménysorok sajátosan XX. századi sivár szörnyűségei, hanem bibliai vagy középkori toposzokkal irracionálisan mítoszi méretekre duzzasztva (anyja hasából kivágott magzat, szuronyra tűzött csecsemő stb.) Továbbá tárgyuk kifejtése során a szerzők bizonyos kulcsszavakat úgy sorjáznak, ismételnék és variálnak, hogy olvasójuk fejében az, hogy fasiszta gyilkos, és az, hogy magyar szinonimaként rögződjön, mire a kötet végére ér.

4. E kötetek, más-más címeken és különböző terjedelemben ugyanazt a tényanyagot ismétlik és variálják (*a magyar bestialitások felsorolása a Lăncrănjan-féle cifrázásban szóról szóra ismétlődik meg a későbbi kötetekben.*) A hírverő recenziókban, szerzői interjúkban, kerekasztal-beszélgetéseken, melyeket a pártközpont propaganda osztályán terveztek meg, szintén ugyanazt mondják fel újra. A történelemtanárok – a tanfelügyelőségek utasításai szerint – történelemórán vagy pionirfoglalkozásokon tölcsezik a kötetek anyagát a gyerekek fejébe. A görögkeleti lelkészeknek püspökeik körlevélben írták elő Bibliai és Missziós Intézetük kötete (lásd a 74. számú jegyzet 6. címét) anyagának felhasználását vasárnapi szentbeszédekben.

A múltnak ez az egész gyűlölködést szító felhánytorgatása egy veszélyhelyzet sugalmazása céljából történik. Minden kiadvány, minden közlemény valamilyen formában azt sugalmazza vagy hirdeti nyíltan, hogy a magyar irredentizmus ma is aktív (reaktivizálódott), és Románia területi integritását fenyegeti. (Ezen a ponton is Lăncrănjan megy el legmesszebbre, ő megnevezetlenül egy magas tisztséget viselő magyar politikusnak – Kádár Jánosnak – a Helsink-i Értekezlet záróülésén tett nyilatkozata egyik (a béke, az országhatárok tiszteletben tartása mellett hitet tevő) passzusából azt a magyarázó megjegyzést ragadja ki, miszerint az első világháborút lezáró békeszerződés értelmében Magyarország területe a korábinak 1/3-ára zsugorodott, és ebbe a ténymegállapításba magyarázza bele önkényesen Magyarország határrevíziós igényét.⁷⁶ Lăncrănjan tehát (pontosabban Lăncrănjan tollával a bukaresti pártközpont, melynek dokumentációs osztálya a felhasznált Kádár-idézetet kiforgatott értelmének sugalmazásával együtt rendelkezésére bocsájtotta) itt, bár megnevezetlenül, de könnyen azonosítható módon, egyenesen a magyar párt főtitkárát vádolja meg irredentizmussal.

Összegezzük tehát azt az üzenetet, amit e kiadványok közvetítenek: 1.) A magyar irredentizmus Románia területi integritását fenyegeti. Ez ugyan az adott történelmi világkonstellációban több, mint abszurdum, de hazai fogyasztásra eddig is mindig bevált és hatott; 2) A párt, a kormány el van szánva rá, hogy mindenkivel szemben megvédi az ország határait (függetlenségét, szuverénitását, stb.); 3.) Aki ezzel a vezetéssel, Ceaușescu vezérségével szembefordul, az a román nemzet legszentebb érdekeit árulja el. Ez a diverzió klasszikus receptje. Amikor egy sokrendbéli válság sújtotta, lezülött ország felgyülemelő társadalmi feszültségei a hatalom pozícióit fenyeget(het)ik, ilyen manipulációval lehet a népharagot más irányba terelni, levezetni. Eddig már többször alkalmazták sikerrel.

Az ilyen siker titka bizonyító erejű dokumentumok hiányában a vádaskodások szakadatlan ismétlése. Ismételték hát kitartóan minden lehetséges hangnemben és műfajban, a hírhedt göbbelsi recept szerint egyre rámenőbben, egyre provokálóbban, egy kis sajtópolémia reményében. A magyar sajtó azonban ez elől következetesen kitért. Csak nagyon ritkán, csak a legotrombább kötekedéseket tűzte egy-egy rövid, ironikus glossza tűhegyére. Egy kivételével, az viszont érdekes tapasztalattal szolgált Bukarest számára. A Lăncrănjan-pamfletet már azért sem lehetett érdemi válasz nélkül hagyni, mert a magyar közvélemény általános felháborodását váltotta ki. Száraz György higgadt vitairására Lăncrănjan viszontválasza⁷⁷ már a süketek párbeszéde szintjén ismételte önmagát. Egyetlen méltó felelet rá az lehetett volna, ha magyarra fordítva közzéteszik Budapesten, ítéljen a magyar olvasó a vitapartner szellemi-erkölcsi színvonaláról, meggyőző erejéről. Erről állítólag azért mondtak volna le, hogy ne táplálják vele a magyar olvasók román-ellenes indulatait. A magyar–román sajtóvitára persze felfigyeltek a nyugati lapok tudósítói is.

Közülük többen bukaresti sugalmazásra, mások egyszerű újságírói felületességből a jelenséget úgymond az Erdélyért folyó évszázados román–magyar-per kiújulásaként, tehát területi vitaként prezentálták. Szándékosan vagy sem, ezzel nagy segítséget nyújtottak Ceaușescu propaganda-apparátusának, amely most már a magyar területi igényekről szóló ijesztgetéseit a nyugati sajtó tekintélyével is hitelesítette.

E tapasztalatnak is köze lehetett ahhoz az aránytalanul felfújt sajtókampányhoz, amely 1985 márciusa és 1986 márciusa között több mint egy éven át különböző fővárosi irodalmi és művelődési lapok hasábjain zajlott, és amelyet a pártközpont propaganda osztálya kezdeményezett és irányított bőkezűen gondoskodva arról is, hogy ezek a közlemények a különböző nemzetközi fórumokon és a világsajtóban a bukaresti intenciók szerinti visszhangra leljenek. Ezek a lepedőnyi terjedelmű, többségükben akadémikusok, doktorok és profeszszorok által jegyzett agresszív, provokáló hangú, kötekedő írások nem egyszer nyúlfarknyi közleményekkel szálltak vitába, revansista-revizionista szándékkal vádolva meg magyarországi intézményeket (Tudományos Akadémiát, szerkesztőségeket) és szerzőket.⁷⁸

A kampány elsődleges célja természetesen a román közvélemény felkorbácsolása volt. („Alantas szándékú ellenségek leselkednek ránk”). De egyben a romániai magyarok megfélemlítése is („Jó lesz vigyázni, mert még megjárhatjátok”). Hogy a hatás biztos legyen, a közlemények nagy részét fordításban a romániai magyar sajtóban is leközlítették. Bukarest malmára hajtotta volna a vizet, ha sikerül vitára provokálni a megtámadott magyarországi szerzőket, hiszen egyrészt a Magyarországon megjelent írás a román olvasóhoz úgysem jut el, a román viszontválasz annál inkább, másrészt, megint számolhattak volna olyan nyugati kommentárral, amely Erdély ügyét firtatva újra segítséget nyújt ahhoz, hogy a nem-

zetközi közvélemény figyelmét a lényegről, a kisebbségi sérelmek kérdéséről megint egyszer eltereljük. (Tudomásunk szerint a magyarországiak ezúttal sem bocsátkoztak érdemi vitákba.)

5. E tömegméretű lélekmérgezésnek a román lakosság soraiban végzett romboló hatása ma már *szabad szemmel* tapasztalható tény. Következményei pedig beláthatatlanok, kiszámíthatatlanok.

Valaha, a háborús szenvedések múltával felcsillant a reménye annak, hogy egy bölcs, türelmes és következetes politikai nevelőmunka gyógyító módon szublimálva a múltbéli kölcsönösen okozott sérelmeket, semlegesíteni tudja az azon élősködő nacionalista ideológiákat, utat nyitva a két nemzet objektíve adott történelmi egymásraultaltsága felismeréséhez. Voltak haladó román értelmiségiek, akik tudták, vallották, hogy a román demokrácia próbaköve a nemzeti kérdés demokratikus rendezése. Elhallgattatva és megfogyatkozott számban vannak még ma is közülük. Az ő tisztük, szerepük volna ennek az igazi román nemzeti érdeknek a képvisellete, meggyökereztetése a román közvéleményben. De beléjük fojtották a szót, kiszorították őket a közéletből, s ma népük jövőjéért aggódva tehetetlenül figyelik, hogy az ágáló nacionalizmus minden fórumot kisajátítva fertőzi a román nép gondolkodását.

A mai román társadalom rétegek és évjáratok szerinti fertőzöttségének méreteiről árnyalt képet nyújthatna egy szakszerű, körültekintéssel előkészített és végrehajtott felmérés. Ennek hiányában, csupán a hétköznapi tapasztalatok összbenyomása alapján is szomorú kép rajzolódik ki. Ma már ott tartunk, hogy magyarok és románok közötti évtizedekre, akár a gyerekkorig visszanyúló személyes (szomszédsági, munkatársi, kollegiális stb.) jó kapcsolatokra is rávetül a bizalmatlanság árnyéka. Lehet e kapcsolatok tartalma a kölcsönös megbecsülés, segítség és személyes rokonszenv, a szívé-

lyesség, az egyetértés – akár a rendszer, az állapotok közös kritikájában megnyilvánuló egyetértés is –, ha netán a magyar partner kisebbségi sérelmekről szólna, akár a személyét ért legkonkrétabb esetről is, a másik fél rendszerint kitér a probléma elől, bezárkózik, nem akar vagy nem mer szolidaritást vállalni a magyar sérellemmel? De ennél intimebb emberi szféra sem mentes ma már a nacionalista előítéletektől, olyan, mint például a vegyes házasság. Válságba jutott házasságok vagy válással végződnek vagy sem, de politikai-ideológiai implikációk az ilyen válságokat általában nem szokták megterhelni. Kivéve a román–magyar vegyes házasságokat. Ezek esetében ugyanis – a felek, illetve a rokonság műveltségi fokától is függően – az ország mai légkörében igencsak kézenfekvőnek tűnhet a házaselek kifogásolható magatartása és nacionáléja között összefüggést teremteni. Talán ennek a tapasztalatnak is köze van ahhoz, hogy újabban csökken a vegyes házasságok száma.

Ám ezekről a románokról még azt mondhatnánk, hogy a leginkább immunisak az uszító propagandával szemben. Pontosabban az Erdélyre fenekedő irredenta Magyarország elvont mumusával őket is – a naívabbját, de ilyenek nagyon sokan vannak köztük – mindig lázba lehet hozni. Ugyanakkor azonban ezek, amióta az eszüket tudják, a román–magyar együttélés érintkezési vonalán élnek. A magyar ember számukra mégiscsak konkrét hús-vér valóság, akivel egy utcában laknak, egy üzletben vásárolnak, s ha nem is beszélik a nyelvét, gyermekkoruk óta annyi csak ragadt rájuk belőle, hogy – nem lehet eladni őket magyarul. Az „elvont magyar” iránt ellenszenv töltheti el, mert ezt így tanulta, de Naggyal vagy Kissel valamikor együtt focizott, a szomszéd Kovácsnénak pedig előre köszön, hiszen úgy illik. Ezek az emberek hozzátartoznak a mindennapi életéhez.

Más dimenziókat mozgat meg a magyarelles propaganda a színromán vidékről vegyes lakosságú helysége

települt románban, aki felfoghatatlan, botrányos dologként tapasztalja, hogy az ő országában számára érthetetlen nyelven „karattyoló” gyanús idegenek laknak (akikről ő csak annyit tud, amennyit az uszító propagandából megtanult.) Ez a típus pedig több helyt igen jelentős számú, beilleszkedési nehézségekkel küszködő emberekből tevődik össze. Gyökértelen emberek. Közülük kerülnek ki azok a társadalom peremére, lumpen-sorsra szoruló, akiket korábban már a nacionalista manipulációnak leginkább kitett elemeknek, virtuális pogromlegényeknek jelöltünk meg.

Közülük kerülnek ki azok – hogy az erdélyi városok hétköznapi tucatjelenségét említsük –, akik elkeseredésükben, hogy órákon át hasztalan álltak sorban, mert mielőtt a pult elé értek volna, kifogyott az áru (kilónyi felvágott vagy túró), az idegeneket szidják, akik eleszik előlük a „román kenyeret”. Ilyen frusztráló incidensek ma már mindennaposak az erdélyi városokban. Még kettőt említnék meg a sok közül mutatásban.

Zsúfolt villamoson két polgár magyarul beszélget. A mögöttük álló – talán ittas – utas hangosan háborog azon, hogy nem érti a karattyolásukat, ki tudja, nem őt szidják-e akár éppen a származásáért. Erre már mások is felfigyelnek, innen is, onnan is ingerült megjegyzések hangzanak el. Egyik utas szerint, ha valóban fennáll a nemzetgyalázás gyanúja, át kéne adni őket a rendőrnek. A következő megállónál a két magyar sietve leszállt a villamosról, mielőtt még beszélgetésük tartalmáról fárasztó magyarázkodásokra kényszerülnének, esetleg a rendőrségen.

A harmadik eset: addig kiegyensúlyozott, jól fejlődő ötéves kisfiú egy idő óta ideges, nyugös, éjszaka felsír, ágyba pisil. Egy éjszakai felriadáskor sikerül kiszedni belőle: fél a román bálnáktól, mert a falon keresztül be akarnak jönni. A szülők a továbbiakban kinyomozták: a

kisfiú játszótéri román pajtásai csúfolódásának, rendszeres gyermeki kegyetlenkedéseinek volt céltáblája. Akik az otthoni késztetések szerint viselkedtek. Csak éppen gyerekek módjára – őszintén. Míg szüleik – akiktől tanulták – magyar-gyűlöletüket egyelőre még nem konkretizálják az utcai gyakorlatban, minthogy ezt ma még nem szabad.

Folytathatnánk a harmincharmadik esetig és tovább. E példás esetek száma, gyakorisága elszomorítóan nagy. A Lăncrănjan pamflettel 1982-ben induló uszítás módszeresen gerjesztette széles néptömegekben a magyar-ellenes hangulatot, a magyarság gyűlöletét. Ez szolgált immár évek óta a homogenizálási akció hangulati háttereként. A fertőzés nagyon mélyre hatolt. A gyógyulás kilátásai – még a remélhető legkedvezőbb feltételek mellett is – nagyon távoliak.

6. Három évtized óta *preferált bunkó* a magyar kisebbség ellen az állampolgári lojalitás követelménye. Amikor 1956 decemberében Gheorghiu-Dej először illette a romániai magyarság egészét a román szocializmus iránti illojalitás vádjával (az 1956 őszi események kapcsán), akkor ezt sokan csupán a szándékoltnál keményebbre sikerült, de múltó jelentőségű dorgatóriumnak vették. S ezt igazolni látszott, hogy utána évtizedekig ilyesmiről említés sem történt. Most azonban újra és sokkal fenyegetőbb formában került terítékre az állampolgári lojalitás kérdése. A romániai magyar számára a kérdés valóban nem problémamentes, mert nehéz lojális állampolgárnak lenni annak, aki nap mint nap az állam részéről megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetését tapasztalja. Egy nemzeti kisebbségtől az állam akkor várhatja el joggal lojalitást ha megteremtené számára alapvető feltételeit annak, hogy otthon érezhesse magát hazájában. Csakhogy merőben más a román nacionalizmus felfogása a kisebbségek lojalitása ügyében. Sőt,

ez a lojalitás-felfogás az idők múltával nagyon tanulságos módon változott.

A 60-as és 70-es években a magyarsággal szemben megfogalmazott lojalitás-igénynek kulcsszava a „romániaiság” volt. E kifejezésbe sok mindent bele lehetett érteni, minthogy fogalmilag soha sem tisztázták eléggé. Valamelyes, – de soha sem teljes – programatikus érvényű egyetértésről mégis beszélhetünk. Az uzualis terminológiával ezt a következőképp választhatjuk: Lehetsz magyar a szocialista Romániában, ápolhatod anyanyelvedet, tartalma szerint szocialista, formája szerint magyar (régizsdanovi formula!) kultúrádat. Ezt elvileg az ország alkotmánya, gyakorlatilag a szocialista állam intézményei (iskolák, sajtó, rádió, tévé, könyvkiadás, színházak stb.) biztosítják. De légy romániai magyar, ezt a társadalmat, gondjait, örömeit, céljait tekintsd a magadénak, ismerd meg a román népet és a testvéri szolidaritás kötelékeivel fűzd össze sorsod az övével. Ismerd meg és becsüld meg haladó hagyományait! Gazdagítsd kultúrádat a román kultúra értékeivel. Mindezzel jószívvel lehetett volna egyetérteni, ha például a Bolyai Egyetem beolvasztását követő drasztikus elszorvasztó intézkedések nem cáfolták volna, hogy a román állam intézményei gyakorlatilag biztosítják a magyar nyelvű oktatást. Aztán zavaró volt az is, hogy a román–magyar kulturális kapcsolatokban a kölcsönösség, az adok-kapok elve menet közben rendszerint elsikkadt. Csakhogy bukaresti partnereink a fentiekből még más következményeket (követelményeket) is megfogalmaztak. Például ilyent: a román szocializmusnak, a romániai szocialista kultúrának Bukarest a központja. A te nemzetiségi kultúrad a romániai szocialista kultúra szerves része, következésképpen... És itt már a lojalitás ára megfizethetetlennek bizonyult, hiszen annak az elfogadását jelentette volna, hogy a romániai magyarságot leválasztják a magyar nemzet egészéről, hogy a romániai

magyarság (szocialista) kultúrája nem szerves része a magyar nemzeti kultúrának. (Ezen épületes elv miatt a magyar irodalom tanterv- és tankönyv szerkesztői ismételt fásasztó vitákba bonyolódtak bukaresti cenzoraikkal, akik Aranyt, Adyt készségesen elfogadták a romániai magyar irodalomhoz tartozónak, minthogy a mai Románia területén születtek, még Petőfit is, mert legalább Erdélyben halt meg, de a dunántúli Berzsenyit, a debreceni Csokonait mindenáron ki akarták rekeszteni.)

De hol vagyunk ma már a 60-as évek lojalitás-igényétől és bárgyú konzekvenciáitól, melyekkel akkor még legalább vitába lehetett szállni. A román nacionalizmusnak a 80-as évekbeli lojalitás-igényét (amit a nem-románoktól megkövetelnek) szintén Lăncrănjan írásából ismerhetjük meg. Szerinte, a románok országában élő nem-románok állampolgári lojalitásának a mércéje az, hogy mennyire tudnak azonosulni a román állameszmével, a román nemzeti ideállal és általában a románsággal. Ám ebben a kérdésben Lăncrănjan nem tűr semmiféle méricskélést. Többször is leszögezi: lojalitásnak ebben az esetben *csak a feltétlen lojalitást* tartja. A feltétlen lojalitás ismérve pedig a minden fenntartás nélküli *teljes azonosulás* a román állameszmével, a román nemzeti célokkal, a románsággal. Világos: amíg csak valamiben is különbözöm a románságtól – például nyelvemben, kultúrámban – azonosulásom nem tekinthető teljesnek. Amíg fontosabb számomra anyanyelvem, mint az állam nyelve, amíg kedvesebb nekem Arany és József Attila, mint Eminescu vagy Goga, azonosulásom a románság állam- és nemzeteszméjével hiányos, az állampolgári lojalitás lăncrănjani mértékét nem üti meg. Lăncrănjan és gazdája szerint a román állam (= nemzet!) iránti lojalitásomat csak magyarságom feladása árán, csak fenntartás nélkül románná válva bizonyíthatom. Románia kétmillió magyarja születésénél fogva illojális

s e kollektív születési hibáját csak úgy javíthatja ki, ha megtagadja anyját, apját, őt emberré formáló nemzeti kultúráját, nemzetét, amelybe beleszületett. Ez a követelmény.

E követelmény regényesített példázata Romulus Zaharia „álkulcs”-regényének – lásd az 51. sz. jegyzet 3. címét, egyetlen rokonszenvesnek ábrázolt magyar szereplője, a sok börtönt megjárt, régi, kipróbált kommunista „Meleghez Şandor bac(s)i” – így csonkítva és román ortográfiával! –, aki más kommunista és nem kommunista becsületes románokkal együtt, azok szövetségesekeként leplezi le, hogy a K.P. és az SZ.D.P. 1945-46-os évekbeli egész helyi (kolozsvári) vezetősége – csupa régi, mozgalmi ember, köztük egy-két román „renegát” is – a mozgalomba régóta beépített Horthy-ügynökség. Ezek bosszúból, koholt vádakkal börtönbe juttatják, ahol a kálvinistának született „Meleghez” megvonja élete mérlegét, megtagadja egész múltját, ennek során az ugyancsak horthysta ügynökségnek bizonyult református egyházát is, és áttér a görög-keleti hitre.

7. Az utca hangulata egy tudatos, irányított indoktrináció eredményeként, de végül is spontán módon változott meg. A propaganda-gépezet *bacillus-háborús vezérkara* terjesztette a kórt. Aki rezisztensebb volt a vírusával szemben, azt kevésbé érintette, aki meg nem, azt nagyon. Hanem a 80-as években a hivatalok tónusa, stílusa is megváltozott, de az olyan egyértelműen és egyöntetűen, ahogy spontán módon nem, csak vezényszóra lehet. A korábbi évtizedek során a magyarellenes repressziókat, jogfosztó, sérelmes intézkedéseket a hivatalbeli román főnök (az ismert nacionalista is) mintegy személytelen tárgyilagossággal kezelte. Viselkedésével általában azt igyekezett érzékeltetni, hogy személyétől függetlenül, a végrehajtással hivatalból megbízott lelkiismeretes funkcionáriusként azonosul az ügyvel. Maga-

tartásából nem egyszer a diszkrét személyes tapintat sem hiányzott. Ez odáig terjedhetett, hogy az elvesztésre ítélt testrész amputálásakor még helyi érzéstelenítést is alkalmazzon. Ritka volt a sértő hang vagy gesztus, és ha előfordult: botrányosnak számított, a triumfáló elégtétel túlfitogtatása pedig tapintatlanságnak.

A 80-as években ezt az eléggé általános, bár csupán forma szerinti, csupán a modorban megnyilvánul(hat)ó kíméletességet felváltotta a sértő, megalázó diszkrimináció, olykor az ellenszenv, de még inkább a megvetés demonstratív megnyilvánulása. Ennek tárgya lehet minden, ami magyar. Például a magyar nyelvvel szemben megnyilvánuló sértő magatartások sora, és pedig nem segédmunkások, nem üzleti kiszolgálók és nem autóbuszsofőrök, hanem a kultúra vezető posztjaira állított diplomások részéről (értelmiségieknek talán ne nevezzük őket). Képzetükben a magyar nyelv az igényes kultúra közvetítésére alkalmatlan primitív idióma. Teherterhel, mely feleslegesen emészti az ország kultúrára szánt kevés pénzt, amelynek pedig ezernyi más fontosabb helye lenne.

Ezt a szellemet képviselte az a megyei főtanfelügyelő, aki 1986 őszén szemlét tartott az igazgató-váltás előtt álló iskolában. Ez a küszöbön álló változás azonban nem akármilyen volt. Négyszáz év óta, amióta az iskola működik, most kerül először román igazgató az élre. Az iskola különben már vagy tíz éve nem magyar intézmény, de még mindig népes magyar tagozattal rendelkezik, a román tagozaton is sok az oda kényszerített magyar gyermek. A folyosókon, az osztályokban tetszetős kivitelezésű feliratok, tiszteletablák, grafikonok, faliújságok – két nyelven. Az inspektor intézkedik: az új igazgató beiktatásáig távolítsák el a magyar szövegeket. Hogy az iskolában magyar tagozat is működik? De a román gyereket zavarja az *idegen nyelv*, – nem értik. S az inspektor ajkbiggyesztve, külön nyomatékkal még

hozzáteszi: „én sem értem” –, és ez szinte érdem és dicsekvésként hangzott. (Különbözzen hazudott. Érti. Csak nem tartotta méltónak magához, hogy ilyen parlagi nyelvet értsen). A folyosó két végén zománc-felirat „lányok”, „fiúk”. Azt is. Kicsérélni és nem kiegészíteni. A magyar osztályokban található magyar feliratokat is. Hogy ott nem zavarhatja a román tanulókat a magyar szöveg? De igen, ott is zavarja őket. (A következő héten az iskola összes magyarnyelvű feliratait, szövegeit az iskola magyar nyelvű tanulóival távolították el.)

A magyar nyelvnek a nyilvánosság területéről való kiszorítása a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásával vette kezdetét, amikor Erdély többi területein elkezdtek a magyar feliratok eltávolítását. A folyamat azóta szüntelenül tart és messze előrehalad, 1985 óta pedig új fordulatot vett, most már általában használatának a magánszférára való korlátozása jegyében. Az aradi, nagyváradi, szatmári, nagybányai, kolozsvári stb. polgárnak régi tapasztalata már, hogy adóhivatalban, közjegyzőségen, vasúti pénztárnál, stb. jobb ha románul nyitja ki a száját, mert még ha értené is a tisztviselő a magyar szót, akkor is nagy valószínűséggel úgy szolgálja ki, hogy nincs köszönet benne. Ez a rend terjed már az üzleti kiszolgálók között is. Még nehezebben boldogul a postával a polgár, ha netán Maroscsicsérrre vagy Kosályra. Gyalakutára vagy Magyardécsére küldene levelet, de nem tudja ennek, avagy bármely hasonló nagyságrendű helységnek a román nevét (és miért tudná?) Ilyen kérdésben a legsegítőkészebb postai, vasúti vagy bárhonnani tisztviselő sem tud rajta segíteni, mert magyar–román helynév-jegyzék *elvből nincsen*. Ez is nyelvpolitika. Amiként az is, hogy 1986 ősze óta Marosvásárhelyt nincsen már utcája Ady Endrének, Kriza Jánosnak, Tánscsicsnak, Vörösmartynak. Ezeket az utcákat azóta regáti helységnevekre keresztelték (Rovinari, Călărăsi, Mărăști, stb.), hadd ne érezze otthon magát városában a vásár-

helyi polgár. (Igaz, ez az átírás máshol jó húsz évvel korábban már megtörtént.)

Még mindig a nyelvpolitika rubrikájában egy vastagabb adat: a magyar nyelvű osztályokban oktatók, tanítók módszertani körét 1985 ősze óta megszüntették, besorolván őket a román módszertani körbe. Nem mintha nem tudnák, hogy hat-tízéves gyerekeknek különböző nyelveken való tanítása merőben eltérő módszertani kérdéseket vet fel. Itt már a magyar nyelvű oktatás tudatos züllesztéséről van szó. Ugyancsak 1986-tól a magyar elemi iskolák első osztályától (hat évesek) előírták a román írás-olvasás, a harmadik és negyedik osztályban pedig (nyolc-kilenc évesek) a földrajzi és történelmi ismeretek román nyelvű oktatását, jól tudván, hogy ily túl korai megterhelés az idegen nyelvvel eleve kudarcra van ítélve. Ugyancsak 1986 ősztől a minisztériumnak egy telefonutasítása alapján a kolozsvári és marosvásárhelyi főiskolákon megszüntették az ún. ideológiai tárgyak (tudományos szocializmus, politikai gazdaságtan, filozófia – minden szakon vizsgaköteles tárgyak) magyar nyelvű oktatását. (A legtöbb szakon ez volt az utolsó, még magyarul tanulható tantárgy ezeken a főiskolákon.)

Régi presztízs-követelménye a románosításnak a magyar nyelv kirekesztése a gyűlésekről. A Székelyföldön is már régóta erőltetik, hivatkozva a kollektíváknak ama két-három román tagjára, akik különben jól értenek magyarul. De amely munkaközösségben fia román sincs, ott miért ne beszélne anyanyelvén a gyűlés? A Hargita megyei gyermek-otthonok és kisegítőiskolák pedagógusai szakmai-módszertani értekezleteiket ilyen megfontolásból tartották magyar nyelvű vitaindító referátumok alapján magyarul. Az 1987 elejei székelykeresztúri értekezletükre azonban betoppant Nicolae Vrabie megyei főtanfelügyelő, megszakította a magyar nyelvű referátum felolvasását: az előadó beszéljen románul. Az előadó

ezt nem vállalta mondván, hogy egy ilyen kapásból fordítás bonyolult és árnyalt mondanivalóját óhatatlanul elszimplifikálná, szolgálhat viszont előadása román nyelvű vázlatával. (Mondhatta volna azt is, hogy a tanfelügyelő úr nagyon jól ért magyarul, ez azonban – bár igaz – az adott helyzetben, a mai Romániában kihívónak minősült volna.) Miután a referátum készítője ismételt felszólításra sem vállalkozott a román nyelvű expozé megtartására, az inspektor kijelentette, hogy az előadó konokságát ő a saját személye és a román nyelv ellen irányuló sértésnek tekinti, elhagyta a gyűlést, és visszahajtatott a megyeszékhelyre. A pedagógusok pedig találgathatták, hogy mi lesz a folytatás, és mennyibe fog az nekik kerülni. Volt már tapasztalatuk arról, hogy az ilyen provokációknak funkciójuk van. Az ugyanis senki előtt nem volt kétséges: a tanfelügyelő nagyon jól tudta, hogy mit fog találni Székelykeresztúron, és azt is tudta, hogy amit kíván – a kapásból fordítás – teljesíthetetlen.

1986 óta már csak román nyelven tarthatják szakmai, szakszervezeti, politikai stb. gyűléseiket olyan (*színmagyar*) kollektívák is, mint például a kolozsvári vagy a szatmári magyar színházaké. Továbbra is a magyar színházakról szólva: plakátaikon a közlemény román nyelven is olvasható kell hogy legyen, évi repertoárjukban hat színmű közül csak egy lehet magyar szerzőtől. Egy időben egész komoly formában kezdtek erőltetni, hogy a magyar társulatok tartsanak román nyelvű előadásokat is. Ettől végül azért álltak el, mert a helybeli román színház előadásainak sincs közönsége (*a román közönségnek ugyanis nincs színházigénye*), úgyhogy Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Nagyváradon a színházak pénzügyi mérlegét a magyar előadások tartják egyensúlyban.

Ilyen és hasonló, a kisebbségi ember önértékét sértő példák sorát tetszőlegesen folytathatnánk. (Mindez azonban a kisebbségi diszkriminációnak csak a parfümjét szolgáltatja. Amiként az is, hogy módszeresen sik-

kasztják el, vagy hagyják pusztulni az erdélyi magyar kultúra, a magyar múlt pótolhatatlan értékeit. Így tűnt el a Teleki-tékában elhelyezett Nagy Imre-gyűjtemény, melyet a festő még életében Marosvásárhely városának adományozott. Így távolították el a kolozsvári városháza belső feljázatának faláról a történelmet idéző színes faragott címereket. Az ilyen károsításokat is tucatjával lehetne sorolni, de az ilyesmit már tompultabb érzékkel észleli az erdélyi magyar, mert figyelmét a felállított csapdák felismerésére és kikerülésére kell hogy összpontosítsa.

A csapdák kikerülése mindennapi gond lett. A román kisembert ugyanis példás esetek demonstrálásával lehet gyanakvóvá nevelni, gyanakvását ébren tartani, fejleszteni. Ehhez pedig kázus kell, vagy legalábbis ürügy, amit beugratással, provokációval lehet produkálni. Kisstílu, de súlyos következményű provokációkkal, amilyen például a sepsiszentgyörgyi szoborrobbantás volt 1984-ben,⁷⁹ amelynek nyomán merénylőt ugyan azóta sem sikerült preparálni, viszont Olténiából küldött káderekkel leváltották az egész korábbi állambiztonsági keretet (melynek tagjai legalább tudtak magyarul), s az új garitúra terrorlégbört teremtett a városban. Egy kirándulás, egy házibuli ürügyén középiskolás tanulókat citáltak be lépten-nyomon kihallgatásra, magyarországi rock-lemezeket koboztak el tőlük, a „székely himnusz”⁸⁰ éneklését akarták mindenképpen rájuk bizonyítani, és így tovább. Azokban a hónapokban az állambiztonsági ügynökök megszállták a város iskoláit, tanulókat, sőt tanárokat egy-kétórás „puhításra” rendszeresen hívtak ki az órákról, ami nyilván az egész iskola nyugtalanításáért történt, mert az „ügy” sürgősségétől megvárhatták volna a tanítás végét is.

A két székely megye állambiztonsági ügynökei – sokkal inkább, mint bárhol az országban – tüntető módon éreztetik a lakossággal jelenlétüket. A félelem, a gyanak-

vás, az egymás iránti bizalmatlanság légkörét terjesztve igyekeznek zülleszteni a magyar társadalmat. Baráti körökben elhangzott kijelentések után szimatolnak, zsarolással próbálnak alkalmi besúgókra szert tenni, akiknek egy-egy névnapi vacsorán, házibulin, vagy hegyi túrán a menedékházban stb. történekről kell tájékoztatniuk őket. Már az is gyanús előttük, ha egy kiránduló társaság magyar népdalokat énekelt a tábortűznél.

El akarják venni az emberek kedvét a magánjellegű baráti együttlét minden formájától. Járjanak a nyilvános szórakozóhelyekre, ahol szem előtt vannak. Ebből viszont azért nem kér a székely, mert például a Hargita megyei zenés éttermekben előírás szabályozza, hogy a repertoár 2/3-a román vokális zene kell hogy legyen *(nyilván nem a propaganda, hanem a provokálás szándékával: lenyeletni velük, mint a csukamájolajat.)* A 2/3 rész román vokális zene az éttermek családi ünnepegekre (lakodalom, keresztelő stb.) kibérelt termeiben is kötelező.

Hogy e téren milyen szellem és milyen meggondolás érvényesül, illusztráljuk egy 1986 nyarán történt esettel.

Csíkszeredai társaság, zömében munkás fiatalok hétvégi kirándulása motorbiciklivel. Indulás szombat déltől, ki mikor tud. Találkozás a Hargita hegység meghatározott völgyében, ahol tábort vernek másnap estig. Szombat kora délutántól sorban, egymás után érkeznek. Vagy harminc motorbiciklin közel hatvanan. Ki-ki felállítja a sátrát, rőzsét gyűjtenek az esti tábortűzhez. Már esteledett, amikor megjelent egy osztag milicista. Igazoltatás. A parancsnok illegális összejövetelnek minősíti, és azonnali hatállyal feloszlatja a tábort. A völgyet megtöltik a milicisták hangtölcséren felerősített utasításai, sürgetései. Sátorbontásra, csomagolásra alig adnak időt, kergetik őket. Közben sötétedik, a milicisták kézi fényszóróval pásztázzák a tábort. A kapkodva összecsó-

magolt, motorokra erősített felszerelés menet közben fellazul, lepotyog. Dühös, gúnyos, sértő megjegyzéseket, utasításokat bömböl a hangszóró végig a több kilométeres völgyön. Amikor a motorosok a milicistáktól hajtva kiérkeznek az országútra, ott újabb milicista osztag várja őket. Szondázás. Pozitív. Hiszen ők csak másnap szándékoztak motorra ülni: persze hogy koccintottak már. A szondázók azonban nincsenek tekintettel arra hogy kollegáik kényszerítették motorra a kiránduló társaságot. Pénzbírság, hajtási igazolvány elkobzása és újabb gúnyáradat. Az így becsméreltek pedig fogcsikorgatva hallgatnak, mert tapasztalatból tudják már, hogy minden önérzeteskedés kiszámíthatatlan következményekkel járhat.

Hargita és Kovászna megyében mindenki több ehhez hasonló esetről tud. Senki sem gondolja, hogy csupán a felgerjesztett nacionalista indulatok spontán megnyilvánulásai ezek. Itt koncepciózus idomítás folyik, az önérzet megtörése, a lelki integritás megbontása a cél. A megalázás az eszköz.

8. A „szocialista” Románia nacionalizmusa alig különbözik a „tőkés-földesúri” nacionalizmustól. A módszer, az eszközök, a taktika, a stílus frappáns módon olykor megdöbbenően azonos. De még jobban árulkodik a lényegi azonosságról és folyamatosságról a frazeológiában és jelszavakban fölfedezhető különbözőség, amikor ez álcázásnak, a régi kompromitálódott formák tudatos elkerülésének bizonyul, az eredeti tartalmak átmentése érdekében. Így például egy, csak valamennyire igényes tartalmi vizsgálat nyomán kiderül, hogy a harmincas évek szélsőjobbaldali jelszava a *román és csak román Romániáról* (volt ennek egy agresszívebb változata, amely zsidó- és magyarmentes Romániát követelt) és a hetvenes, nyolcvanas évek homogenizáció terminus technicus a végcélnak a jegyében fogant,

amit a Brătianu-féle alkotmány első cikkelye politikai programként tartalmaz.

Lényegbevágó különbség az azonos célt követő nacionalista politika hatáskörében ragadható meg. A mai totalitárius rendszer manipulációs lehetőségeit, a két háború közötti kormányoké meg sem közelítette. Egyetlen példát szemléltetve: már a két háború közötti nacionalista politika stratégái és irányítói is jól tudták, hogy milyen fontos számukra a masszívan kisebbséglakta vidékek etnikai fellazítása. Meg is tették ezért azt, ami rajtuk múlt. A nem-román helységekbeli állami intézmények és vállalatok – közigazgatás, rendészet, hadsereg, vasút, posta stb. – vezetőinek és beosztottainak a románosítás előőrsére szerepére alkalmas kádereket válogattak és küldtek. Ezentúl azonban csupán némi kolonizációs akció futotta lehetőségeikből a nyugati határszélen. A földreform során kisajátított, de ki nem osztott állami tartalék földből néhány holdas kis parcellákat biztosítottak a hegyvidékről jelentkező román parasztnak. Az egész eltörpült ahhoz a migrációhoz képest, melyet az ötvenes évek óta az ipartelepítés szívó hatásával biztosított a szocializmus, román többségűvé változtatva a korábban jelentősen magyar többségű városokat.

Másrészt, és az előbbiekből, a mai (*államkapitalista*) rendszer (*végletesen*) totalitárius voltából következően a két háború közötti évtizedekhez képest a magyar kisebbség ma sokszorosan kiszolgáltatottabb, védtelenebb az elnemzetietlenítő törekvésekkel szemben. A tőkésföldesúri rendszerben, bár állandó politikai nyomás és korlátozás körülményei között működtek autonóm társadalmi csoportok intézményes szervezeti keretei, politikai és szakszervezetek, gazdakörök és szövetkezetek, sajtó és könyvkiadás, egyházi iskolák és egyéb alapítványok, kulturális és sportegyesületek stb. Ezek az adott mostoha körülmények között mégiscsak a legkülönbözőbb közösségi, köztük fontos nemzeti szükségletek ki-

elégítéséhez biztosítottak valamelyes védett kereteket. A magántulajdon állami kisajátításával mindezen formák is az állami kisajátítás majd az utólagos elsorvasztás sorsára jutottak, s ezzel minden autonóm társadalmi csoportot, ilyenként a magyar kisebbséget is megfosztották minden intézményes anyagi és szellemi potenciáljától.

Az utóbbi harminc év mindenestre a legmegátalkodottabb jobboldali nacionalistát is meggyőzhette arról, hogy a román szocializmus totalitárius modellje mindeddig a legeredményesebb formának bizonyult az idegektől megtisztított „csak román Romániához” vezető úton.

Minden elnyomó nacionalizmust a kisebbség értelmiségi rétege irritál a leginkább, minthogy ez a réteg, mint a nemzeti műveltség és öntudat ápolója és terjesztője beolvasztási politikájának legfőbb akadályát képezi. A régi Románia nacionalista kurzusa sem válogatott az eszközökben, arra irányuló törekvésében, hogy ezt az ellenlábás intelligenciát gyengítse, kiszorítsa, hogy kiszemelt képviselőit vagy csoportjait korrumpálja vagy kompromittálja. Anghelescu – Brătianu hírhedt közoktatásügyi minisztere – becsvágyóbb, lényegretörőbb célt tűzött ki: a magyar értelmiség utánpótlási forrásainak elrekesztését. Az iskolák működésének olyan követelmény rendszerét iktatta törvénybe, amelynek a kisebbségi iskolák (ezek csak felekezeti iskolák lehettek) semmiképpen sem felelhetek meg, s ezen az ürügyön megvonta tőlük a nyilvánossági jogot. Ez a féllégális státusz nemcsak minisztériumi felügyelők zaklató szándékú, gyakori ellenőrzésével járt, hanem az érettségi vizsgák lebonyolításához való jog megvonásával is. Az ilyen iskolák maturandusainak a minisztérium által kinevezett – idegen (román) tanárokból álló – bizottság előtt (gyakran idegen városban) kellett érettségi vizsgára kiállni. Ezek a bizottságok a minisztériumi intenciók szerint a jelöltek 70–80%-át buktatták meg. (A nyilván-

nossági jogú román líceumok végzettjei saját iskolájukban érettségiztek, a jelentkezők 70–80%-a sikerrel!)

A hatvanas-hetvenes évek nacionalizmusa is, miként Anghelescuék a húszas-harmincas években, az állam adminisztratív-manipulációs lehetőségeihez folyamodott, hogy korlátozza és visszaszorítsa a magyar értelmiségi utánpótlást. (Az e kérdésben pótolhatatlan Erdélyi-Thegzes-tanulmány⁸¹ gazdag dokumentációval szolgál e kérdésben.)

Itt csak két beszédes adatát idézzük: a.) 1966-ban, az évjárat általános iskolát végzettjei közül minden 11. magyar, de csak minden 19. magyar jut főiskolai diplomához; b.) A kisebbségi (magyar, német stb.) főiskolai hallgatók száma: 1977–78-ban 10 748; 1978–79-ben 11 413; 1978–80-ban 13 608 volt, holott az akkori összes romániai (román állampolgár) főiskolás közül a nemzeti kisebbségek soraiból, országos arányszámuk szerint 20 410, 21 095, illetve 21 016 főiskolai hallgató kellett volna hogy kikerüljön.

Ha a nemzeti kisebbségek megmaradása, értelmiségük megfelelő szinten való újratermelésétől (is) függ, akkor perspektívájában már ez a tendencia is aggodalomra ad okot. A nyolcvanas években azonban a román nacionalizmus már nem érte be ennyivel. Korlátlanak vélt lehetőségeikben bízva, radikális megoldásra vettek irányt: a magyar kisebbség nemzeti intelligenciája lefejezésére, a kisebbségi nemzetestről való leválasztására, az újabb értelmiségi nemzedékek szétszórására útján. (*Példátlan kísérlet – legalábbis Európában.*)

Az új koncepció Anghelescuék korában még abszurd ötletként sem merülhetett fel. Most, első alkalmazására a hetvenes évek derekától került sor, amikor a román „melting pot” jegyében évről-évre növekvő számban kezdtek óromániai állásokba kihelyezni frissen végzett magyar diplomásokat (pedagógusokat, orvosokat, mérnököket, agronómusokat stb.), egyidejűleg kisebb-

ségek lakta körzetekben ezek nyelvét nem értő fiatal román diplomásokat küldtek nagy számban. Ezeknek a helybeliekkel való kommunikációs nehézsége tömegével teremtett kínos-keserves helyzeteket. A beteg panaszát csak mutogatva, gesztikulálva, sóhajtozva tudta érzékeltetni orvosával. Helyzete, önhibáján kívül, alig volt különb istállóbeli szenvedő bárányénál az állatorvossal szemben. De a magyarul nem tudó agronómus és a románul nem tudó szövetkezeti paraszt közötti érintkezés is nehézkes, a jó munkát hátráltató volt, s nem kevés félreértés veszélyét rejtette magában.

Sok panasz gyűlt fel ebben az ügyben, amikor 1978 márciusában demonstrációs szándékkal összehívták a Nemzetiségi Dolgozók Tanácsát,⁸² melynek ülésén több felszólaló, miután leróta a kötelező császári adót, előadta ezt a panaszt, exponálva az abszurd helyzetet – amelyet úgymond – bizonyára hozzá nem értő, a helyszíni feltételeket nem ismerő tisztviselők okoztak. Ceaușescu akkor visszalépett. Időlegesen. Záróbeszédének kinyomtatott szövegében erről a következő inkoherens, az ügyet mégis átmenetileg kedvezően érintő passzus olvasható: „...Úgyszintén közelebről figyelemmel kell kísérni a fiatalok megfelelő besorolását a tanügybe, és elosztását olyan megyékbe és településekre, ahol ismerik az illető nyelvet. Általában szorgalmazni kell, hogy az abszolvenseket – különösen a tanerőket, de az egészségügyi hálózatban és a mezőgazdaságba kerülőket is – szülőhelyükre irányítsák, ne küldjék őket az ország vagy a megye egyik végéből a másikba. Kétségtelenül mindezeket a problémákat jobban meg kell oldani országos viszonylatban, s ezen belül a nemzetiségi tannyelvű oktatásban.”⁸³

A következő években a magyar diplomások állásba helyezésétől való manipulációt átmenetileg felfüggesztették, hogy a nyolcvanas évek elejétől még következetesebben kezdjék újra alkalmazni, most már alaposab-

ban, körültekintőbben előkészítve. Ekkor már a homogenizáció programjának kidolgozott menetrendje szerint az ország meghaladta az „együttélő nemzetiségek” korát, kezdetét vette az új szakasz, amelyben már csak az „egységes román szocialista nemzettel” számoltak, mely az ország egész lakosságát magába foglalja. Ennek jegyében a magyar kisebbség nemzeti intelligenciája dekapitálásának műveletét összekapcsolták a magyar nyelvű oktatás teljes felszámolása gyakorlati foganatosításának elkezdésével.

A végzős magyar diplomások szétszórása céljából olyan állás-elosztási rendszert dolgoztak ki, amely biztosítja hogy a magyar diplomások túlnyomó többsége Erdélyen kívül, Órománia területén legyen munkába állítva. Az elosztási rendszer differenciált. Például a hat orvosképző intézet számára az országot hat zónára osztották fel. Mindegyik főiskola a maga zónája egészségügyi utánpótlását képezi ki. Minthogy az ország magyar orvostanhallgatóinak majd háromnegyed része ma is a marosvásárhelyi intézetben tanul, azzal, hogy ennek a zónáját tiszta román, többségében moldvai megyékből állították össze, ezzel lényegében el is érték céljukat: magyarok lakta területre csak véletlenül, csak elenyésző számban kerülhet fiatal magyar orvos, gyógyszerész, általában egészségügyi dolgozó.

Más karok, illetve főiskolák számára más rendszert dolgoztak ki, ugyanazon cél szolgálatában és hasonló eredménnyel. Ezek közül nyíltan ellenséges cinizmusa okán érdemes foglalkozni a kolozsvári egyetem magyar nyelv – és irodalom szakos végzettjeivel szemben tüntető módon alkalmazott diszkriminációval. (E diszkrimináció alapja és előzménye olyan paradoxon, amely maga is fontos adat a magyar anyanyelvű oktatás elorszavasztásáról.) A lényeg (röviden): míg a hivatástudattól fűtött, kiváló fiatal magyar szakos tanárok évről évre szaporodó tábora (ti. a végzős évfjártokkal szaporodó)

nem jutott magyar órákhoz, tanári normájuk mellékszakjuk (angol, francia, német vagy orosz nyelv- és irodalom) óráiból állt össze, addig Erdély, Bánság és a Partium általános és középiskolában évről évre szaporodott a (nyugdíjaztatás, elhalálozás, stb. miatt) megüresedett magyar nyelv- és irodalom katedrák száma, melyeken szakképesítés nélküli helyettesítők, sok esetben csupán az érettségiig jutott kontárok idegenítették el anyanyelvüktől, irodalmuktól a tanulókat. Iskolacentrikus szemmel nézve ez a helyzet valóban abszurd: a tantárgy (ti. a magyar anyanyelv) esélyét, hitelét rontja. Akit viszont éppen ilyen törekvések mozgatnak, korántsem abszurdnak, hanem nagyon is célszerűnek fogja találni. Előállításához kettőre van szükség: 1.) a frissen végzett tanár évjáratok szigorú, központi irányítású, ellenőrzött munkába állítása; 2.) megfelelő beállítású hivatalnokok (bürokraták), akik tudnak manipulálni ezzel az elosztó mechanizmussal.

A mechanizmus a következőképpen működik: a megyei tanfelügyelőségek évről évre idejében jelentik a közoktatásügyi minisztériumnak a betöltetlen illetve a következő iskolaév kezdetéig üresedő tanári állásokat, szakokra és iskolaegységekre lebontva. Ezen adatok alapján készül el a szakok szerinti országos lista, amelyből a friss tanárjelöltek munkahelyet választhatnak maguknak, éspedig tanulmányi eredményeik sorrendjében, tehát minél jobb a tanulmányi eredmény, annál nagyobb a választék. (Az állás választásának vannak még más kiegészítő kritériumai is, amelyeknek azonban a problémánk szempontjából nincs különösebb jelentőségük.) Az iskolák pedagógus ellátásának rendjéhez tartozik, hogy azokat a tanári normákat, amelyek a végzettek között nem kerültek kiosztásra, a helyi (megyei) tanügyi szervek saját lehetőségeik szerint fedezik. Így kerül sor különösen a megyék eldugottabb helyein szakképesítés nélküliek helyettes pedagógusként való

alkalmazására, máshol a fedezetlen normáknak túlórák formájában való kiosztására. (A helyzetet bonyolítja, hogy megyei tanfelügyelőségek, sőt iskola igazgatók is egy-egy szakképzetlen pártfogoltjuk kedvéért nem jelentik a minisztériumnak egyes betöltetlen állásaikat, hanem „háztáji” alapon gazdálkodnak velük.)

Ilyen körülmények között már régóta állandó panasza volt a magyar főszakos végzetteknek, hogy a választható állások listáján csak mutatóban jelent meg egy-két magyar katedra, rákényszerítve az érdekeltek túlnyomó többségét, hogy mellékszakjuk listájáról válasszanak állást maguknak, tehát hogy ne a magyart, hanem az angol, francia, stb. nyelvet tanítsák. E tárgyban hiába reklamáltak a kárvallottak évről évre, pontos adatokat szolgáltatva a minisztériumnak arról, hogy tudomásuk szerint hány helyen és hol tanítja szakképzetlen kisegítő személyzet a tantárgyukat, állást választani csak a minisztériumi listákról lehetett, s azokról a következő évben is következetesen hiányoztak az előző évben már jelzett betöltetlen állások. Közben pedig évről-évre szaporodott a szakképzetlen kontárok száma a magyar katedrákon, és szaporodott azoknak a kiválóan képzett magyar tanároknak a száma, akik más diszciplínát kellett hogy tanítsanak.

Ez volt a helyzet, amikor 1985 nyarán a minisztérium manipulátorai úgy határoztak, hogy a magyar főszakos végzetteknek nem adnak többé módot arra, hogy akár a mellékszakjuk alapján a közös listáról netán erdélyi munkahelyet választhassanak maguknak, hanem az egész 22 főből álló évfolyamot testületileg a hegyeken túlra számúzik. Külön „gettó”-listát állítottak össze számukra, pontosan annyi angol, francia stb. „normával”, ahányan közülük angol, francia stb. volt a mellékszakja. E normák pedig kettő-három kivételével Moldova, Dobruzsza, a Baragan-síkság és Olténia különböző helységeinek iskoláiban voltak, többségük elhagyott vasúti

szárnyvonal megállójától több kilométerre, télvíz idején a külvilágtól teljesen elzárva. (A külön listát a minisztérium azzal indokolta, hogy méltánytalan volna, ha a mellékszakosok főszakos kollegáik előtt választanák el a helyeket egy közös listáról. De méltányosnak – vagy csupáncsak célszerűnek – vélték idegenbe számúzni s ott is a perifériára szorítani azokat, akik mellékszakjukban is eminensek, – az évfolyam fele ezekből került ki –, miközben a gyenge és nagyon gyenge osztályzattal végzett főszakosok is – számban kétszerese a diszkriminált évfolyam összlétszámának – a kiváltságosok listájáról válogathattak maguknak jó állásokat.)

Az eljárás akkor kollektív fellépésre készítette az érintetteket. Közös beadványban kérték a minisztériumi lista felülvizsgálását, jogot ahhoz, hogy elért tanulmányi eredményeik alapján a közös listáról választhassanak állást. Beadványukhoz két tucatnyi betöltetlen magyar szakos tanszék pontos adatát is mellékeltek. Közölték továbbá, hogy a számukra sérelmes lista alapján való álláselosztásra nem jelennek meg. Ez felháborodást és vizsgálatot váltott ki a hivatal részéről, az államfegyelemmel szembeni kollektív ellenszegülés címén. És végül: távollétükben hivatalból osztották ki a nekik szánt posztokat. Márpedig az érvényes törvények és rendelkezések értelmében az ilyen rendszer szerint elosztott munkahelyeket a tanárjelölt köteles elfogadni, és az iskola év indulásáig (szeptember) elfoglalni.⁸⁴ Ellenkező esetben amellet, hogy nem számíthat többé a tanügyben való elhelyezkedésre, még taníttatása költségeit is köteles megtéríteni az államnak (melynek alsó határa 8000 lej).⁸⁵

A csapda tehát tökéletesen működött. A kollektív reklamáció, az állások elosztásától való távolmaradás visszafelé sült el, csupán a kétségbeesés és felháborodás hasztalan gesztusának bizonyult. Ezért aztán, amikor a következő esztendőben állandósult a munkába helye-

zés ilyen különlistás, diszkrimináló formája, a végzősök már lemondtak a kollektív reklamálásról. E helyett – már az 1985-ös évjárat esetében is – akik a tandíj-térítést vállalni tudták, lemondtak a tanári pályáról. Ezek közül néhány magán nyelvórákkal, mások pulóverkötéssel keresnek zsebpénznyi összegeket, s van olyan köztük, aki virágot árul a város piacán. Akiknek pedig nem futotta a pénzbeli megváltásra, elfoglalták a nekik juttatott munkahelyet, s azóta is száműzetésük színhegyén tanítanak kegyetlenül mostoha körülmények között. És szinte mind Magyarországra való fiktív vagy valódi kiházasodással próbál szabadulni kilátástalan helyzetéből.

A menekülés Magyarországra már régóta elkezdődött, az utóbbi években pedig különösen értelmiségiek között valóságos népmozgalommá duzzadt. A budapesti Kosuth-rádió 1986. december 18-i esti adása szerint „az utóbbi évben” (nem jelölte meg a periódus zárópontját, 17 000 a külföldről Magyarországra betelepedett száma, és ennek 40%-a Romániából költözött át. (Vagyis 6800 személy, ami kevésnek tűnik.) Egy bukaresti belügyminisztériumi tisztviselő közlése szerint ugyanis 1986 végén ennek a számnak a tízszeresét is meghaladta azoknak a személyeknek száma, akiknek Magyarországra való áttelepedés engedélyezéséért benyújtott kérvénye várt elintézésre Bukarestben. Ez a szám ellenőrizhetetlen, de ha egybevetjük olyan egymagában önkényesen kiragadottnak mondható, és mégiscsak valamit mutató adattal, hogy például Marosvásárhely két szomszédos, nem is nagy, összesen negyven család lakta háztömbjében 5 család (14 személy) várta ebben az időpontban a kedvező választ áttelepedési kérvényére, hogy a kolozsvári magyar színház öt élvonalbeli művésze (számszerűen az együttes 1/6-a), és természetesen családtagjaik hasonlóképpen az áttelepedési útlevelekre vártak, hogy

csak az utóbbi két évben a szatmári magyar színház társulatának tíz, a temesvári magyar színház tagozatának hat tagja döntött úgy, hogy áttelepül Magyarországra, hogy 1986 nyarán csak Hargita megyéből ezernél több turista nem tért haza, inkább továbbment egy országhatárral (s az ilyen szűrőpróbás példákat még hosszan folytathatnánk), akkor úgy tűnik, hogy a bukaresti funkcionárius ellenőrizhetetlen információját messze-menően valószerűsíti a közvetlen tapasztalat.

Megbízható statisztikai adat híján is biztos állítható, hogy az így vagy úgy menekülő vagy menekülni készülő romániai magyarok nagyobbik fele, ha ugyan nem túlnyomó többsége olyan értelmiségi, aki nem kalandvágyból és nem könnyű szívvel szánta el magát erre a lépésre. Azt is leszögezhetjük, hogy habár egy ilyen döntésben a legtöbb esetben nagy nyomattékkal szerepel(het) az anyagi, a professzionális létbizonytalanság, az érvényesülés lehetetlenülése is, mégis a kérdés torzító leegyszerűsítése lenne a döntést csupán ilyen egzisztenciális okkal magyarázni.

Amilyen hiba lenne egységesnek és még inkább eszményinek hinni ezt a szülőföldről menekülő réteget, legalább annyira hiba lenne megfedkezni arról, hogy szellemi szükségletekkel megvert értelmiségi a romániai szellemi nyomorúságban. Hogy évek óta gyötrő szellemi éhség kínozza, miközben a szomszédban anyaországa kultúrája, az ő nemzeti kultúrája szellemi ínségének teljes, vagy szinte teljes kielégítésével kecsegteti, csak hogy napjainkban már a teljes zárlat és kiátkozás rekeszti ki életéből ezeket az annál csábítóbb, tiltott gyümölcsöket, miközben anyanyelvén megjelenő romániai sajtójában jobbára már csak saját népe gyalázását olvashatja ömlesztve (*a román sajtóból parancsra átvett fordításokból*), hazai magyar nyelvű könyvkiadása pedig nagyjából már csak román szerzők fordításait kínálja sokadik kiadásban.⁸⁶ (Az igazság

kedvéért: még a legjobb – a legkevésbé rossz – években is kultúra, nemzeti kultúra dolgában a romániai magyar sokszorosán hátrányos helyzetben volt mind anyaországbeli társával, mind román nemzetiségű polgártársával szemben. Ebben az emberben az „el innen”-döntése úgy érett meg, hogy hosszú érlelődésének lényeges faktora volt krónikus szellemi éhsége, nemzeti kultúrája megerőszakolásának, nemzeti önérzetében való folyamatos megalázásának keserves élménye.

Végül, de a legtöbb esetben elsősorban: a kivándorlás (repatriálás) elhatározásának igazán döntő oka a gyerek(ek) megóvása a szülei elszenvedte kiterjedt nyomorúságtól, beleértve a gyermekkor lélekroncsoló sérüléseit (*lásd korábbi példáinkat az ágybapisilő kisfiúról, vagy az őseit, származását, népét becsmérő iskolai történelemleckékről*), és egyáltalán az idegen iskolától, attól, hogy gyermekét kiforgassák nyelvéből, múltjából, kultúrájából.⁸⁷

Budapest nyilván nem lelkesedik az ilyen tömegméreteket öltő egyéni megoldásokért, de amikor a jogi formák keretében történik (házasság, családegyesítés stb.) és még azon túl is, megértőnek mutatkozik. Az áttelepülők – akiknek a többsége értelmiségi – maguk is tudják, hogy távozásuk a közösség cserbenhagyásának minősíthető, s bár mindegyik külön-külön észokokkal tudja motiválni lépésének kényszerűségét vagy éppen a közösség érdekében való ésszerűségét, azért a legtöbbnek vagy legalábbis nagyon soknak nem jó a lelkiismerete, hiszen nyilvánvaló, hogy minél többen mennek el, annál nehezebb azoknak, akik nem mehetnek el. És vannak nem kevesen, akik világosan látják, vagy legalábbis sejtik, hogy (ők) egy államhatalmi manipuláció áldozatai. És valóban azok. Ez a felismerés azonban korántsem nyugtathatja meg lelkiismeretüket.

A román szalámi-taktika mai szerves eleme a magyar értelmiség (említett) leválasztása a kisebbségi nemzet-

testről, a kisebbségi szürkeállomány megcsapolása, minél nagyobb mértékű kiiktatása. Tudják, hogy ezzel nagymértékben csökkentik a kisebbségi dolgozó tömegek ellenálló erejét az elnemzetlenítő akciókkal szemben. E leválasztásnak – mint láttuk – két formájára leltek rá: a hegyeken túli román tengerben való szét-szórásra, illetve azoknak, akiket erre nem tudnak rákényszeríteni, a kiűzetésre. Mégpedig manipulatív módon olyan körülmények előállításával, amelyek arra készítetik, hogy maga kívánjon menni. A hatóságok persze szintén nem helyeslik az ország elhagyását. Hivatalból még marasztalják is a távozni szándékozókat. *(De ez ma már senkit sem téveszt meg, maguk sem erőltetik. Már a látszatot sem.)*

A romániai magyarság pedagógusi, orvosi, agronómusi utánpótlásának lecsapolását a lelkipásztori utánpótlás elapasztása egészíti ki. A romániai magyar egyházak, mind a katolikus, mind a protestáns felekezetek krónikus lelkipásztor hiánnyal küszködnek, mert utánpótlásukat az állam kezdettől fogva következetesen a reális szükségletek alá szorította. A kolozsvári protestáns teológián például – amely a magyar protestánsok (a református, az unitárius, az evangélikus egyházak, valamint a neoprotestáns gyülekezetek) lelkész utánpótlásának egyetlen intézménye – az utóbbi negyven év legnépesebb évfolyamai sem léphették túl a harmincas hallgatói létszámot, miközben a nyugdíj korhatárt elért lelkészek száma minden évben túlhaladta a harmincat. Következésképpen évtizedeken át, évről évre szaporodott a lelkipásztor nélkül maradt egyházközségek száma. Ezek aztán szükségből, filiaként valamely közelebbi vagy távolabbi egyházközség papjának gondját növelték, óhatatlanul csökkentve egyben pasztorációs munkája intenzitását. A lelkészellátásnak e régóta tartó fokozatos romlása veszedelmesen felgyorsult az utóbbi években... A kolozsvári teológián ugyanis, ahol korábban

hús-huszonötös létszámú évfolyamok tanultak, a nyolcvanas években nyolc főre korlátozták az évi kontingenst, miközben – a lelkészi kar elöregedése következtében a nyugdíjkorhatárt túllépő, illetve az elhalálozó lelkészek száma már az évi negyvenet közelíti meg. A szükséges adatok birtokában a román egyházügyi hivatalban egyszerű számtani művelettel kiszámíthatják, hogy a nem túl távoli időben mikor várható a protestáns egyházak teljes lebénulása, amikor a nyáj pásztorok nélkül marad és szétszéled.

Azonos vagy hasonló a helyzet a római katolikus egyháznál is. És hasonlóak a kilátások is. Vagy talán még rosszabbak! A magyar katolikusoknak nincs okuk jót várni a Vatikán és a román állam viszonyának rendezésétől. Közismert, hogy e viszony legsúlyosabb terhe a görög katolikus egyház rendeleti úton való beolvasztása a görög keleti egyházba (1948),⁸⁸ amit persze a Vatikán soha el nem ismert, és azóta is követeli másfélmillió román görög katolikus egyházának a helyreállítását. De ha egyszer a román állam kompromisszumot ajánl fel, görög katolikus egyház működéséhez nem járul hozzá, de nincs kifogása az ellen, hogy a román katolikusok csatlakozzanak a római katolikus egyházhoz – vajon ellen tud-e állni a Vatikán e csábításnak? A magyaroknak e téren már vannak rossz vatikáni tapasztalataik: Róma a múltban, hogy szert tehessen román katolikusokra, kész volt papjait a moldvai csángó-magyarok elrománosításának eszközévé tenni. Két évszázadon át fáradozott azon, hogy Moldvában százezernyi románnak nevezhető katolikusa legyen. Hogyne kapna az alkalmon ugyanaz a törekvés, ha most másfélmillió igazi románt kínálnának fel neki. Az erdélyi magyar katolikusok számára viszont a katolikus román–magyar közös akol a románosítás újabb fontos lehetőségével fenyeget: megszűnne egyházuk eddigi nemzeti funkciója. Ez ugyan Rómából nézve lehet elhanyagolható kérdés. De mit szól a magyar-

országi katolikus hierarchia ahhoz, hogy az erdélyi katolikus egyház, mely a múltban az ottani magyar etnikum egyik jelentős védelmező és fenntartó intézménye volt, ezután a beolvasztásához, a felszámolásához szolgáltatna keretet.

Azt vizsgáltuk meg fentebb, hogy a mai román kormányzat és adminisztratív apparátusuk milyen eszközökkel igyekszik megfosztani a magyar kisebbséget nemzeti intelligenciájától. Említettük azt is, hogy a nyolcvanas években ezt a törekvését megtoldotta a magyar nyelvű iskola teljés felszámolására irányuló akciója elindításával. *Ennek az akciónak kezdeti kísérleti telepéül a két székely megyét, Hargitát és Kovásznát szemelte ki. A magyar iskola azonban csak egyik kiemelt objektuma egy (sokkal) globális(abb) felszámolási akciónak, amely a nyolcvanas években e két megyében folyik. Úgy néz ki, hogy amit ez autonóm tartománynak nevezett magyar gettón kívüli Erdélyben már az ötvenes években elkezdtek, és megfelelő fokozatossággal már több mint egy emberöltő óta folytatnak, amit az 1968-as megyésítés után a marosvásárhelyi székhelyű Maros megyében és a volt „autonom” tartománynak a két székely megyén kívül eső egyéb területein már közel húsz éve fokozott tempóban végeznek, arra ebben a máig magyar rezervátumnak megmaradt két megyében csak a nyolcvanas években került igazán sor.*

Az ipartelepítéssel való etnodemográfiai fellazítás a székelyföldi városokban később kezdődött, ám felgyorsított iramban folyik Gyergyószentmiklóstól Kovásznáig és Kézdivásárhelytől Székelykeresztúrig. De mindenekelőtt a két megyeszékhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában rohamos a románság térhódítása. Tizenöt évvel ezelőtt Csíkszereda város 5%-nyi román lakosa még kizárólag a közhivatalnokok, a hadsereg- és rendőrállomány stb. soraiból került ki, ma már a városi személyazonossági igazolvánnyal (illetőséggel) rendel-

kező románok a város lakosságának 1/3-át teszik ki, miközben a magyar lakosság abszolút száma is növekedett. És kisebb módosulásokkal hasonlóan alakult az arány a többi székelyföldi városban is. (A hegyeken túlról jövőket ma már nem csupán a munkaalkalom és az új tömbház-lakás azonnali kiutalása csábítja, de olcsó kölcsön és egyéb előnybiztosításon túl személyenként 30 ezer lejes letelepedési segély-jutalék is készpénzben).

Mindez önmagában, bár eléggé szembeötlő, de mégis csendes honfoglalásként zajlana. Ám a hatóságok rendszeresen gondoskodnak nacionalista erőfitogtatásokról (és csapdákról). Egyrészt az őslakosok puhítása, fárasztása, idomítása céljából, másrészt, hogy ébren tartsák velük a betelepülők „frontpszihozisát”, „pionírtudatát”. (A sepsiszentgyörgyi szoborrobbantási provokációtól a motoros kirándulók megalázásán át a szórakozó helyek zenerepertoárja számára kötelező román vokális zenéig egy csokorralalót ebből az előző fejezetekben már ismertettünk.) Mindez (együtt sűrítetten) arról tanúskodik, hogy a román nacionalizmus elvadultságának mai fokán e két megye máig megmaradt masszívan magyar jellegét a kormányzat sokkal durvább módszerekkel és rendkívüli módon felgyorsított iramban tervezi felszámolni. Mintha a szalámi utolsó szeletét egyből akarná lenyelni.

Az ostromállapot hangulata jellemezte a nyolcvanas évek elejétől a két székely megye életét. Erre duplázott rá a magyar iskolák elleni frontális támadás, melyre a lehetőséget megint csak a végzős tanárok munkába állításának az előzőekben már ismertetett rendszere kínálta. Azokon a listákon, amelyekről a végzősök állást választottak minden olyan posztnál, amely nem-román iskola (tagozat) keretébe tartozott, korábban mindig feltüntették az oktatás nyelvét is, minthogy a nyelv ismerete az ottani munkafeladatnak való megfelelés kritériuma. *Ez olyan evidencia, amelyet a tanszemélyzet*

*státuszáról szóló 1969/6-os számú törvény explicit módon is megerősített előírván, hogy az iskola (tagozat, osztály) oktatási nyelvét nem, vagy csak hiányosan ismerő pedagógus az adott iskolában (tagozaton, osztályban) nem taníthat.*⁸⁹

Az 1985. évi listákon a norma oktatási nyelvére vonatkozó adatot már nem tüntették fel. Az érdekeltek azonnal kérték a listák pótlólagos kiegészítését ezzel a fontos információval, de a minisztérium kérésüket azzal a cinikus indokkal utasította el, hogy ilyen megjelölés a nem román iskolák és tagozatok diszkriminálása lenne. Ez információ törlésének kikalkulált következménye az lett, hogy sok magyarul nem tudó tanárjelölt csak a helyszínen tudta meg, hogy kinevezése magyar iskolába vagy tagozatra szól. Az újonnan kinevezettek aztán megfelelő eligazításban részesültek a megyei tanfelügye-lőségen, mégpedig minisztériumi rendelkezésre hivatkozva. Eszerint a tanár azon a nyelven tanít, amelyen tud, tekintet nélkül arra, hogy mi az oktatási nyelve azoknak az osztályoknak, ahová a normája szól. Aki nem tud magyarul, az románul tanítja tárgyát. A magyar tagozatokon is. A tanulók tudnak, kell hogy tudjanak románul.

Úgy tűnik, hogy Erdély különböző megyéiben ezeket a rendelkezéseket nem egyforma következetességgel alkalmazták. Hargita és Kovászna megyékben viszont drá-kói szigorral hajtották végre. Mindenekelőtt nem hagyták a véletlenre az eredményt. A véletlen csak kiegészítő velejárója volt az akciónak. Minden jel arra mutat, hogy e két megyében magyar tagozatokra került magyarul nem tudó tanárok zömét előzetes szelekció illetve verbu-válás eredményeként nevezték ki, olyanok közül, akiket fűt a nacionalista missziós tudat, és csábított számos so-ron kívüli kedvezmény (jó lakás, pénzbeli indemnizáció, egyéb juttatások, gyors karrier.)

Voltak azonban olyanok is, akik nem azzal a szándék-

kal választottak kovásznai vagy hargitai állást, hogy elfoglalják. Ennek jól kitaposott útja van Romániában. A tanári állások elosztásának merev rendszere ugyanis oly sok méltánytalanság forrása, hogy a minisztérium saját utólagos gondjai csökkentésére hallgatólagosan megtúr bizonyos helyi korrekciót: amennyiben az illetékes megyei tanfelügyelőség papíron igazolja, hogy a körzetébe kinevezett tanár munkájára nem tart igényt – és ha van saját preferált jelöltje (rendszerint van), akkor szívesen él ezzel a jogával –, akkor ilyen elbocsájtó papír birtokosának biztosíthat tanári normát más megye tanhatósága. Nos azok, akik 1985-ben egy könnyen megszerezhető elbocsájtó papír reményében választottak hargitai vagy kovásznai állást, mert saját megyéikben már korábban megígért tanári norma várta őket – ezúttal keserűen csalódtak. E két megye tanfelügyelőségének a minisztérium már eleve szigorúan megtiltotta ilyen elbocsájtó iratok kiállítását. És ezen még egészen magas összeköttetések segítségbe vételével sem lehetett változtatni. Igen befolyásos pártfogó is például csak annyit ért el, hogy az óromániai nagyvárosban vezető beosztású mérnök-férjnek hasonlóan előnyös állást biztosítottak Sepsiszentgyörgyön, semhogy a feleségét ha zaengedjék.

A két megye magyar nyelvű oktatásának felszámolására indított akció a szándékok szerint csak kezdet. S hogy mire készülnek, arról e kezdet méretei, számadatai mondanak sokat. Hargita megyében 1985. szeptember 1-i kezdettel 223 frissen végzett tanárt neveztek ki a V–XII. osztályokban való tanításra. S noha egy 1982-es adat szerint a megye össztanulóinak 86%-a a magyar tagozatokon tanult, e 223-ból csupán 8 (nyolc) volt magyar anyanyelvű.⁹⁰ További 26 tanár román oktatási nyelvű tagozatokon kapott normát (e román tagozatok tanulóinak nagy többsége persze maga is magyar) a fennmaradó 191 magyarul nem tudó tanár pedig ma-

gyar oktatási nyelvű osztályokban azóta is románul tanítja tárgyát, egyebek közt olyan tantárgyakat, mint matematika, fizika, kémia, biológia tudományok (növénytan, állattan, egészségtan), földrajz és geológia, alkotmánytan stb., olyan tantárgyakat, melyeket az érvényben lévő törvény, illetve annak idevonatkozó végrehajtási utasítása szerint a nemzetiségi iskolákban anyanyelven kell tanítani.⁹¹ Kovásznán, a másik székely megyében (demográfiai, beiskolázási arányai, adatai a Hargita megyeihez hasonlóak, területe és lakossága azonban sokkal kisebb) 1985, illetve 1986. szeptember 1-el 132, illetve 150 (összesen 282) magyarul nem tudó tanárt neveztek ki magyar oktatási nyelvű tagozatokra, ahol legkülönbözőbb szaktárgyakat (lásd mint fent) tanítják románul. (Kovásznára vonatkozólag nem ismerjük az adott években kinevezett magyar születésű tanárok számát.)

Ez az eljárás persze törvénytelen, amennyiben durva megsértése a román alkotmány 22. szakaszának, valamint az ezen alapuló 1978/28 számú nevelés és oktatásügyi törvénynek, továbbá a már idézett, 1969/6-os számú, a tanszemélyzet státuszáról szóló törvénynek. Ez azonban nem sok gondot okoz a kormányszatnak, minthogy senkinek sem tartoznak ezért elszámolással. Annál nagyobb elégtétellel szolgál számukra a bevált precedens: minta, melynek kiterjesztésével és folyamatos alkalmazásával néhány év alatt országszerte románáá „homogenizálható” Románia iskola hálózata anélkül, hogy rendeleti úton kéne bezárni, felosztatni vagy átalakítani a nem román nyelven oktató tagozatokat.

1986 őszén végére ért a magyar iskolák adminisztratív birtokbavételének folyamata is. Előbb már részletesen is leírtuk ennek korai fázisát. Úgy kezdődött húsz-harminc évvel ezelőtt, hogy az addig önálló magyar tanintézetekként működő iskolákat vagy összeházasították megfelelő román iskolákkal, vagy pedig – ahol nem

volt a közelben román iskola, vagy más meggondolások akadályozták – a szülők megzsarolása útján a magyar tanulókból alakítottak román tagozatokat. Sokszáz más magyar iskolával együtt így kétnyelvűsítették a sokszáz éves múlttal rendelkező enyedi, kolozsvári, zilahi, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi stb. volt református kollégiumok, a kolozsvári és székelykeresztúri volt unitárius kollégium, az aradi, nagyvárad, szatmári, kolozsvári, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, gyergyószentmiklósi stb. volt katolikus főgimnáziumok, Ady Endre, Bolyai Farkas, Brassai Sámuel, Petru Groza, Salamon Ernő nevét viselő vagy csupán egy-egy számmal ellátott jogutódait. A román tagozatok erőszakos beépítése azonban még sokáig nem számolta fel ezeknek az iskoláknak a hagyományait. Magyar maradt továbbá az igazgató és a tanári kar zöme. Ahol és amikor lehetett, persze visszaszorították a magyar tagozatot, és kiszorították a magyar vezetést. A zilahi Ady Endre líceum például (a valahai református kollégium) már régóta csak emlék. A költő neve az épületről, és szobra az iskola bejárata előtt eltűnt, az igazgató, a tanári kar és a diákok nagy többsége román. Nagyobb áttörésre azonban e téren csak most, 1986 őszén került sor: a magyar igazgatók tömeges leváltása, románokkal (*éspedig zömében /minősített/ nacionalistákkal*) való helyettesítése, s ezzel egyszerre az iskolák külső jellegének teljes elrománosítása. Ez utóbbi jegyében el kellett távolítani a folyosókról és osztályteremből a magyar nyelvű feliratokat, faliújságokat, magyar néprajzi motívumú hímzéseket, a magyar irodalom klasszikusainak képeit (*több helyt megalázó körülmények között, amint ezt az előzőekben egy beszédes példán már bemutattunk.*)

Az akció méreteiről (*– pars pro toto – két /egzakt/ adatot közülünk*): 1986 őszéig Hargita megye mind a 23 líceumában még magyar volt az igazgató, amikor 17 lí-

ceum élére román igazgatót állítottak. Ugyanez az I–VIII., illetve I–X. osztályos általános iskolák szintjén: a gyergyói medence (Hargita megye északi szeglete) 24 általános iskolájában volt 1986 őszéig magyar igazgató, amikor 18-at románnal váltottak fel. És itt is érvényes mindkét esetben, amit általános érvennyel már említettünk: az új igazgatók gondos káder-válogatás alapján nagy többségükben olyanok, akiket izzó sovénizmusuk tesz alkalmassá a rájuk váró „nemzeti misszió” betöltésére. Tegyük hozzá, ezekben az iskolákban (mind a megye 23 líceumában, mind Gyergyó 24 általános iskolájában) a magyar tanulók aránya mindenütt túllépi a 80%-ot. Persze ezeknek egy részét már korábban román tagozatba kényszerítették.